

Opbouw

Tot opbouw van het gereformeerde leven

Benne Holwerda, Leerdam

Jacques Ellul en de dwaasheid van het geloof

In de week tussen Hemelvaart en Pinksteren overleed de Franse denker Jacques Ellul. Als een profeet die in zijn eigen stad niet werd geëerd. Voor velen was Ellul een lastige oude man met een scherpe pen, een onverbeterlijke sombermans, een ongenuanceerde brompot.

Jacques Ellul (1912-1994) studeerde sociologie, geschiedenis, rechtswetenschap en theologie. Meer dan vijftig boeken schreef hij, waarvan er maar twee in het Nederlands zijn vertaald. Eén daarvan, „Subversief Christendom”, staat al een paar jaar in mijn boekenkast. Het is een taai en moeilijk boek en ik moet bekennen dat ik het nog nooit van kaft tot kaft heb gelezen. Maar het is ook één van de dierbaarste boeken die ik bezit. Zo nu en dan lees ik er een stukje in. Een bladzijf of tien, vijftien, meer red ik niet in één keer.

Jacques Ellul was briljant, origineel, radicaal en zeer gelovig tegelijk. Toch was hij niet geliefd. Hij was namelijk ook genadeloos in zijn analyses. Vooral de techniek en de kerk moesten het ontgelden. Striend was zijn kritiek op de moderne samenleving, die zich liet (en laat) misleiden door „het verraad van de techniek”, zoals hij het zelf noemde. En even onbarmhartig zette hij het mes in het westerse christendom. Een christendom dat zich bijna vanaf het begin, maar in ieder geval vanaf Constantijn de Grote, had laten verleiden om aan te zitten met koningen en hooggeplaatsten. Een christendom dat twintig eeuwen lang willens en wetens de verkeerde wegen was ingeslagen en daardoor de omkering (de „subversie”) was geworden van wat Jezus had geleerd. Nee, Jacques Ellul had niet veel vrienden.

Houtkachel

Een paar jaar geleden zocht een tele-

visieploeg van de Ikon hem op in zijn twee eeuwen oude huis bij Bordeaux. Het was voor het eerst dat de hooggeleerde Fransman een televisie-interview gaf. Het werd een interview van dagen, omdat Ellul weigerde zich te laten beperken door de snelheid van het medium. Hij kon niet praten over techniek zonder te praten over de politiek, de samenleving en zijn geloof. Dat waren allemaal onderdelen van één verhaal, één visie.

De Ikon-ploeg werd ontvangen door een kleine, vriendelijke, bijna verlegen geleerde van 78 jaar. Vol trots toonde hij zijn boekenkasten, in een werkkamer die hij sinds jaar en dag verwarmde met een houtkachel. Ellul bezat geen schrijfmachine, laat staan een computer. Niet omdat hij een hekel had aan techniek, maar omdat hij er niet in geloofde.

Hij geloofde niet dat de oplossingen van de moderne techniek echte oplossingen waren, dat de mensheid er echt iets mee opschiet. Een technische vinding doet twee dingen, stelde Ellul vast: zij verhoogt de efficiëntie en lost een probleem op. Maar in werkelijkheid brengt elke oplossing weer een aantal nieuwe problemen met zich mee. Die liggen alleen net iets verder uit het zicht en daarom is er niemand die ze meteen ziet. De techniek is als typische probleemoplosser een autonoom systeem geworden, zei Ellul – nauwelijks te beïnvloeden en al helemaal niet te stoppen of terug te draaien. En de hele samenleving, de kerk en de politiek inclusief, hebben zich daarbij aangepast.

Dwaasheid

Juist van de kerk verwachtte Ellul iets beters. Het christelijk geloof, zei hij, is de enige kracht die dat technische systeem kan verstoren. Omdat het het meest nutteloze en inefficiënte geloof

is dat er bestaat. Dwaasheid van de bovenste plank.

Ellul had een warm, persoonlijk en zeer doorleefd geloof in God. Maar hij geloofde ook rationeel. Aanvankelijk had hij zich aangetrokken gevoeld tot het Marxisme (wat hem in vele christelijke ogen helaas nog steeds verdacht maakt), maar hij ontdekte dat Marx niets zei over de liefde en ook niets over de dood. In de jaren dertig kwam hij tot geloof omdat hij zag dat het Evangelie van Jezus niet om de hete brij heen draait.

Na zijn bekering schikte Ellul zich niet gedwee in de kerkbank. Zijn kritiek op de kerk en op de kerkgeschiedenis was genadeloos. Hij zag kans zowel rechts als links tegen zich in het harnas te jagen door – om maar twee uitersten te noemen – Calvijn evenzeer te bekritisieren als de bevrijdingstheologie. De kerk was er niet in geslaagd zich te onderscheiden van de wereld. De kerk had het tegendraadse van het Evangelie ingewisseld voor een plaats in het politieke systeem. De kerk had de koningen van deze wereld naar de ogen gekeken of hen met hun eigen wapens bestreden. „Niets is echter in de loop van onze geschiedenis definitief verloren”, schreef Jacques Ellul aan het slot van „Subversief Christendom”. Het grootste en meest misplaatste misverstand rond Ellul is dat hij een oude brompot was, een onverbeterlijke sombermans. Dat was hij niet. Zeker niet als het om de kerk ging. Vanuit elk van zijn specialismen, of het nu de techniek, de geschiedenis of de filosofie was, kwam Ellul steeds weer uit bij Christus en bij die tegendraadse logica van het Koninkrijk der Hemelen. Een logica „die alle logica van onze wereld binnendringt en overhoop gooit”.

in dit nummer

- 235 K.B. Holwerda, **Krisis om het gouden kalf** 237 H. de Jong, **Over CDA, RPF en GPV (2)** 239 L. van Baardewijk, **LV stelt definitief besluit over vrouwelijke diaken uit** 240 W.C. Moerdijk, **Een pyramide in Sudan?** 241 J. Bouma, **Promoveren op je trouwdag** 242 Johan Klein, **Meedoen met het Liedboek-2000? (6)** 244 P.J. van Kampen, **Als vervolging komt** 246 H. Algra, **Ik wou dat ik kón geloven**

38e jaargang - nr. 13 - 1 juli 1994

Veertiendaagse uitgave van de gereformeerde persvereniging opbouw

Redactie

Drs. H. Algra
Ds. J. Bouma
T. Hoekstra
Drs. H. de Jong
Drs. P.J. van Kampen
Mr.dr. J. Meulink
Ds. K. Muller
Ds. W. Smouter
M.J.F. van der Wal
J. Westerkamp-Stegeman

Adres van de redactie

Ds. K. Muller,
Oude Veenscheiding 15,
8446 LC Heerenveen.
Telefoon: 05130-20476
Telefax: idem.

Alle kopij dient uiterlijk dinsdags, in de week voorafgaande aan de week waarin Opbouw zal verschijnen, bij de redactie binnen te zijn.

Kerknieuws/Onder andere(n)

M.J.F. van der Wal,
Brugakker 60-17,
3704 RA Zeist.
Tel. 03404-61525.

Abonnementen en ledenadministratie

M. van Veelen-Vreugdenhil
Administratie Opbouw
Hunze 16
2911 EH Nieuwerkerk aan den IJssel
Tel. 01803-20205.
Gironummer 404945 t.n.v.
Geref. Persvereniging Opbouw.

Lidmaatschap Persvereniging

Aanmelding door overschrijving van min. f 25,- contributie op bovenstaand gironummer.

Abonnementen

Het aanvragen of opzeggen van abonnementen uitsluitend bij de administratie. Abonnementen kunnen ieder moment ingaan, doch slechts per 31 december eindigen. Opzeggen uiterlijk tot 15 november.

Abonnementsprijs

Bij vooruitbetaling te voldoen.
f 65,- per jaar of f 36,- per half jaar.
Voor studenten f 52,- per jaar.
Buitenland f 92,- per jaar of
f 104,- per luchtpost. Chequekosten
buitenland: f 15,-.

Advertenties

Tarief: 60 ct. per mm. bij 45 mm. breed (excl. 17,5% BTW).
Advertenties inzenden tot woensdag 8.30 uur, anderhalve week vóór verschijningsdatum. Familieberichten uiterlijk vrijdagmorgen, in de week voor verschijning. Advertenties en familieberichten rechtstreeks naar Nedag, t.a.v. het bedrijfsbureau.

Technische realisatie

Nedag Grafisch bedrijf b.v.,
postbus 208, 3770 AE Barneveld,
tel. 03420-10760, fax 03420-92542.

Druk

'Steenbergen', Zeist.

Kalender

van Ned. Geref. bijeenkomsten van meer dan plaatselijk belang.
Opgave: tel. 05130-20476.

1994

- 10 sept. Landelijke Vergadering
Apeldoorn (hoofdonderwerp:
Kontakt en samenspreking
met andere kerken)
- 22 sept. Vrouwenkontaktdag te
Bennekom
- 8 okt. Landelijke Vergadering
Apeldoorn
- 29 okt. Landelijke Vergadering
Apeldoorn
- 5 nov. Diaconale Conferentie
- 19 nov. Zendingsnajaarsvergadering
Leerdam met samenwerkende
kerken
- 19 nov. Landelijke Vergadering
Apeldoorn
- 10 dec. Landelijke Vergadering
Apeldoorn

In de komende nummers (o.a.):

M.R. v.d. Berg, Vragen van toen –
vragen van nu
M.R. v.d. Berg, Vergeving der zonden:
hart van het evangelie
D. Holwerda, Twee vergelijkbare exe-
getische problemen
L.F. Venderbos, Hebben de kerken
invloed op het Ned. Ger. Seminarie?
G.J. van der Vlis, Lichaam, ziel en
geest
C.N. v.d. Ziel, Deze opdracht

WOORD DAAD

20 jaar hulpverlening!

Via Woord & Daad kunt u uw arme naaste in de Derde Wereld te hulp komen.
Circa tweederde van de wereldbevolking bevindt zich aan de verkeerde kant van de kloof tussen rijk en arm.
Geef uw verre naaste een beter bestaan! Onze materiële hulp gaat samen met het bijbels getuigenis.

FINANCIËLE ADOPTIE

Geven doet kinderen leven!

Een goed voorbeeld van hulpverlening is financiële adoptie.
Voor f 40,- per maand zorgt u voor voedsel, kleding en christelijk onderwijs voor een kansarm kind. Bel ons en meld u aan!
Vraag om ons gratis kwartaalblad. Giften welkom!

STICHTING REFORMATISCHE HULPAKTIE WOORD EN DAAD
Postbus 560 - 4200 AN GORINCHEM - Telefoon 01830-24288
Postgiro 30.20.900 - ING Bank 68.23.44.222

K.B. Holwerda, Ede

Krisis om het gouden kalf

(over Exodus 32 t/m 34)

1 Liever God-in-de-hand dan God-in-de-lucht

Er zijn maar weinig tegenstellingen zo schril als die tussen Gods tabernakelplan en Israëls gouden kalf. Tussen de nabijheid volgens Ex. 25 e.v. en de 'nabijheid' van Ex. 32. Stel u voor: terwijl Jahwe nog bezig is met een heel program om vlakbij, onder Zijn volk te wonen, – kan dat volk het al niet laten, zélf Gods aanwezigheid te willen 'maken'.

Het blijkt een diep-ingrijpende krenking die mensen de HERE aandoen, als we Hem letterlijk niet verder vertrouwen dan we Hem zien. En aangezien we Hem niet kunnen zien, régelen wij dan Zijn nabijheid wel! Israël neemt hier niet maar zijn lot in eigen hand. Het wil Góð in eigen hand! God stuurbaar door ons!

Stomme beelden

Mensen van onze tijd en cultuur zeggen: wat wilde men toch met die 'stomme beelden'? Deze kreet 'naar de catechismus' doet aan de betékenis van wat de H.C. bedoelt met dat 'stom' al geen recht. Negeert de heel echte 'impact' van beeld en vorm – denk aan invloed TV. Maar vooral: dan doen we de Bijbel toch echt geweld aan. Want dit verbod gaat niet over een godenbeeld op zich. Het gaat over onze oer-neiging, God met ons beeld of denkbeeld of wat dan ook¹ naar onze hand te willen zetten, te willen controleren. Omdat Zijn gegeven nabijheid ons niet safe genoeg is. Niets is zo krenkend voor God en rampzalig voor onszelf als deze vorm van 'doe-het-zelven'. Ex 13:21 vertelt dat Jahwe voor Israël uit ging, dag en nacht. In 32:1 eist het volk van Aäron: maak ons goden (of: God) die voor ons uit gaan... Dezelfde woorden: God voor ons uit. Maar wat een wêrld van verschil door dat: 'maak ons...'

Daarom is dit voor God niet een onhandig slippertje met een godenbeeld van een nog niet aan Hem gewend volk. Maar een motie van wantrouwen. Dat geldt nóg! Een gebeuren als dit verziekt de hele omgang van God met Zijn volk van binnen uit. Want Hij mag dan niet zijn zoals Hij Zich aan ons geeft. We nemen Hem niet zoals Hij IS.

'Ze waren er gauw bij...'

Als Israël bezorgd was om Mozes, die zo lang uitbleef, was dat natuurlijk niet verkeerd. Hij was een oud man, en dan steeds heen en weer die sidderende godsberg op, – neen, dat is geen kleinigheid. Echter, Mozes wordt genoemd in hun bezorgdheid over zichzelf. Het blijkt dat hun fiducia in de grote Meester van Mozes met de beschikbaarheid van de godsman staat of valt. En dan – en dáár gaat het dus echt helemaal fout! – dan hebben we de zaak maar liever zélf onder controle. Dat komt nergens zo schrijnend

uit als in Gods eigen woord aan Mozes: 'Israël was er maar wát gauw bij om af te wijken van de weg die Ik hun geboden had'. Hier is niet maar overtreding van één regeltje. Hier is alles wat u van Mij hebt meegemaakt en vastgelegd gekregen, in één klap onderuit gehaald.

Hardnekkig

noemt God deze zonde. Daarbij gaat het niet om koppigheid of halsstarrigheid op zich. Maar om de weigering, ons in vertrouwen te voegen naar de HERE. Een mens gelooft dan wel dat God bestaat. Maar wat voor God nu net Zijn eer is – dat we ons aan Hem overgeven – daar gaat een dikke streep door. En ook Góðs eer is teer. We weigeren dan het eigenlijke van het omgaan met Hem. Dat is 'de weg' waar Hij hier over spreekt. Of je dat nu ongeloof noemt, of gebrek aan vertrouwen of overgave, – het is voor Jahwe onverteerbaar.

Aäron

Aäron bleek ons de man die God had gekozen als postiljon d'amour in Zijn verkeer met Israël, hfdst. 28. Heel wrang verleidt de boze déze man tot de sleutelrol in het drama van het gouden kalf. Of de satan ook de naïper van God is! Tegen wil en dank, gewoon door gebrek aan durf om tegen de eis van het volk in te gaan, raakt Mozes' broer hierin verzeild. Probeert het met 'tactiek'. Gokt er waarschijnlijk op dat het inleveren van alle veroverde sieraden – ooit de 'herstelbetaling' van Egypte, 12:35 – Israël toch te gek zal zijn als prijs. Een miskleun! Te laat komt hij er achter dat Gods volk voor het 'in handen willen hebben' van de HERE erg veel over heeft. Eigenwilligheid is altijd zéér onvervaardig!

Na die eerste stap durft Aäron dan niet meer terug. Hij vervaardigt wat zowel in Egypte als in Kanaän gezien wordt als de troonzetel voor een krachtige god: een stierbeeld. Omdat 'hun god' draagbaar moet zijn wordt de stier verkleind tot een stierkalf op een standaard. En als het volk de reddingsdaden van Jahwe koppelt aan dat kalf, speelt Aäron het spel mee, vs 5 na vs 4. Waarmee hij het dus alleen maar erger maakt. Zo komt er een altaar, en er komt een feest, compleet met offers. Maar de woorden verhullen niet dat het een echt vruchtbaarheidsfeest is. Er is een scherpe tegenstelling tussen Mozes' *vasten*, zo lange tijd bij de HERE, en Israëls *feesten*² bij het kalf. Aäron zégt wel 'feest voor Jahwe'. Maar de tekst toont hoe de HERE het scherp en smartelijk voelt als ons

echte bouwen op Zijn goedheid en liefde in druk eigentijds religieus geweld om zeep wordt geholpen. Hier is het begin te zien van wat wij syncretisme noemen: het mixen van puur-menselijke afgoderij met elementen uit de dienst van God. Voelen we, hoe onverdragelijk dit surrogaat-voor-geloof voor de HERE is, en waarom?

'Uw volk'

God kan de woorden 'mijn volk' niet meer over de lippen krijgen, zie ook 33:1. Dat lijkt te erg. Maar het is de verschrikking die Hosea (1:9) later van Jahwe optekent: 'gij zijt mijn volk niet, en Ik zal de uwe niet zijn'. Gods emotionele balans: het is stuk tussen u en Mijn. Waarom? Omdat ze na de redding uit Egypte, de bewaring onderweg en de sluiting van Gods koningsverdrag NOG denken zo'n kalf nodig te hebben om 'greep' op 'hun God' te krijgen! Het ding verafgoden, en Zijn genadedaden dááran toeschrijven, vs 8. Dan is het voor God óver.

Naijverig

We staan hier voor de werkelijkheid van Gods 'naijver'. Vervangt u dat woord maar niet door 'jaloersheid'. Want dát is in ons huidig taalgebruik overdreven gevoeligheid van vrouw of man t.a.v. de geliefde. Terwijl bij Gods naijver in ieder geval vast staat dat Gods emotie m.b.t. Zijn volk *rechtmatig* is, en *heilig*. Het gaat om niet minder dan wat God in Zijn liefde kan en wil geven en nemen! Zijn liefde gaat ver, vgl. 34:6 vv. Maar ze knapt af op de weigering, je aan Hem toe te vertrouwen, vgl. 34:7 en Mt 13:58. Dat betekent dat Gods plan van vs 10 allesbehalve een lóós dreigement is. Ook al loopt het straks nog goed af, – Israëls bestaan hangt hier écht aan een zijden draad. God wil er een eind aan maken. Met een rest opnieuw beginnen. Dat was eerder gebeurd, bij de zondvloed. Ook de profeten later weten ervan. Jahwe vraagt zelfs a.h.w. Mozes' instemming met Zijn voornemen Israël te verdelgen. En er is geen sprake van dat Mozes Gods recht daartoe zou betwisten.

Zachtmoedig

Mozes krijgt in de Bijbel de geweldige attestatie, dat hij 'een zeer zachtmoedig man (was), meer dan enig mens op de aardbodem' Num 12:3. Deze vriend/knecht van God lijkt daarin op Gods Zoon, al blijkt ook hij niet volmaakt³. Nog op de berg stort hij zich in zijn eerste pleidooi voor zijn gevallen volk. Onder de indruk van de rechtmatigheid van Gods toorn probeert Mozes toch Jahwe mild te stemmen, lett. 'Zijn

aangezicht te verzachten'. Zonder te letten op eigen voordeel, vs 10 slot, concentreert Hij zich op het redden van Israël waaraan hij verknocht is. Let op: in zijn pleidooi is geen enkel argument ontleend aan Israël. Integendeel, hij noemt alleen daden van Jahwe zelf. De smaad van Egypte over Gods naam als het volk verdelgd zou worden. En de belofte van God ooit aan de aartsvaders. HERE, wat gebeurt er zo met Uw naam? En met Uw grote daden?

Berouw

Heel Mozes' omgaan met God blijkt eerbiedig en doortastend, spits en bewegelijk. Wetend Wie hij voor zich heeft, en toch 'zoals een man spreekt met zijn vriend: 33:11. Hier, en in vss 30vv en in de 'onderhandelingen' van 33:12-34:8. Een echte worsteling om de HERE op andere gedachten en gevoelens te brengen.

Veel christenen hebben moeite met berouw van God. Men meent dat de Alwetende nooit berouw kan hebben. En: berouw is spijt over iets kwaads, en Hij doet geen kwaad. M.i. vergeten we in zulk redeneren dat Jahwe de levende God is, die mee-leeft en mee-gaat in allerlei gebeurtenissen. Dat moeten we niet wegwissen⁴. In al Israëls benauwdheden was Hij benauwd, zegt Jesaja 63:9. We lezen van allerlei emotie en ontroering van Hem. Góddelijke gevoelens, ja, maar wel échte!

Bovendien: het is onjuist dat iemand alleen berouw kan hebben van iets dat niet goed is. Helaas geldt dat voor ons mensen meestal. Maar het hóeft niet zo te zijn. Iemand kán ook tot andere gedachten komen over iets dat wel goed is of was. B.v. omdat dat goede toch verkeerd uitpakte. Of omdat er andere overwegingen zijn, die de eer-

ste in een ander daglicht stellen⁵. En zo staan we voor de heerlijke werkelijkheid van Gods berouw. Want zeg nu zelf: Jahwe hoort Mozes niet alleen aan. Hij luistert ook echt naar Hem!

Noten

1 De Bijbel vertelt openhartig en onthutsend wat hierin mogelijk bleek. O.m. Gods eigen ark 1 Sam 4, de koperen slang 1 Kon 18:4v, Gods wet Jes 29:13, Mt 15:8v, en Zijn tempel Jer 7:5vv, Mt 23:38 zijn ooit in deze zin misbruikt.

2 Het woord vertaald met 'vreugde bedrijven' is een eufemisme voor het echte Kanaänietische sex-bepaalde feesten.

3 Zie de opvallende vergelijking die in Hebr 3 gemaakt wordt tussen Mozes de knecht en Christus de Zoon. En vgl. Joh 1:17. Mozes ver'tegenwoordig't hier de komende Christus.

4 Helaas hebben veel christenen van God meer het beeld van de 'onbewogen Beweger' zoals de Grieken zich hun god dachten – en veel Moslims zich Allah denken! – dan van de warm-levende God van Israël.

5 Vgl in 1 Sam 15 vers 29 met vers 35.

J.H. Veeffkind

Stem

'Zou je dat nu wel doen?' vroeg hij. Dominee worden, bedoelde hij. 'Je stem', verduidelijkte hij. 'Er zijn toch geluidsinstallaties, tegenwoordig', wuifde ik het bezwaar weg. Later las ik bij Abraham Kuiper: als uw zoon predikant wil worden, moet u hem dit ontraden; als hij het echt wil, wordt hij het toch wel. Ik ben het inderdaad geworden, maar ik weet niet of ik het ooit echt heb gewild. Ik heb al eens gezegd: ik ben het niet geworden, ik ben het gemáákt. Maar goed: in de loop van de jaren kregen we allebei wel een beetje gelijk, de professor en ik. Mijn stem was een onberekenbare factor, en is dit tot op de dag van vandaag gebleven. En geluidsinstallaties zijn er tot op de dag van vandaag gebleven, maar ook zij zijn vaak onberekenbare factoren. De eerste jaren hebben we het zonder geprobeerd – zonder geluidsinstallatie bedoel ik... Maar niemand was hier blij mee, noch de luisteraar noch de spreker. In die tijd heb ik wel eens gemopperd: 'Je laat een timmerman toch ook niet zonder zaag en hamer werken?' Een dominee moet zorgen dat zijn preek, een kerk dat haar apparatuur deugt...

Soms deugt-ie voor geen meter. Dan ontvang je niet alleen radio drie op het Johannus-orgel (historisch!), maar ook langs de lijn via de geluidsinstallatie (eveneens historisch, op een zondagmiddag).

In onze 'ouwe kerk' hadden we geluidsoverlast van de verwarming. Deze bestond uit een heater die onder normale omstandigheden de ergste kou uit een fabriekshal verdrijft. Vóór en ná de preek mocht hij blowen, maar tijdens de levendige verkondiging moest hij zwijgen in de gemeente. Die dan neerzat 'rillend zowel om de zaak als door de regenbuien' (en ook dit is historisch!).

Collega's die voorzien zijn van een dragende c.q. bulderende stem, weten niet hoezeer zij gezegend zijn! O professor, ik heb er vaak aan moeten denken: 'Zou je het nu wel doen?!' En ik: 'Maar er zijn toch geluidsinstallaties, tegenwoordig!' Nou en of! – en dat ben ik aan de weet gekomen. Laatst begon ik aan de mededelingen zonder dat de techniek mijn toch al verkouden stem ondersteunde. Kostert naar voren, rommelt aan de plug bij de preekstoel. 'Praat u maar door', zegt hij als ik in arremoeude ophoud. Net als bij de Baälpriesters: 'maer daer en was geene stemme / noch geen antwoorden / noch geene opmerckinge'. Vervolgens werd de losse microfoon aangedragen – en op de standaard in de hoogste stand naar de spreker toegeschoven. Daar de reserve-aansluiting achterin de kerk is, moest het verlengsnoer worden aangebracht. Dit echter raakte door de agitatie van het ogenblik algeheel in de knoop. Maar de voorganger riep organist en volk op een loflied aan te heffen. Het-geen geschiedde. Het ontbinden van knopen duurde echter langer dan één psalm. Toen gebeurde het ongeluk. Er werd hevig aan het snoer werd gerukt. De hoge

standaard op zijn smalle basis wankelde. Zelf deed ik een vergeefse greep in de lucht. Mijn kinderen, die op de eerste rij zaten, rezen op voor een vergeefse reddingspoging. Maar daar kletterde de microfoon al op de plavuizen neer... Haakje van het apparaat afgebroken, microfoon niet meer op de standaard vast te krijgen. De gedoodverfde spreker van hedenmorgen naar de werkvloer om de koster over het nieuwe onheil te informeren. Samen de preekstoel op: ik met een stukke microfoon, hij met een stuk plakband. Te weinig voor een goede koppeling.

En terwijl wij voor het oog van heel het kerkvolk over de rand van de preekstoel heen hingen, vroeg ik: 'Hebt u geen leukoplast in huis?' Kostert af, op zoek naar. Organist op, weer aan klavier. Dominee met microfoon in de hand, playback-show! Een-akter voor twee heren. Totdat de verlossende pleister was aangebracht. De plug stevig in het contact stak. De microfoon het wonder boven wonder nog deed. Het orgel ophield. En ik de goegemeente thuis kon uitleggen, waarom de dienst een kwartier te laat begon.

'Nu gebeurt er iets wat eigenlijk helemaal niet kan', zei onze godsdienstleeraar, toen de bijbel op de grond kletterde: 'Het Woord valt'.

Bij ons gebeurde er iets wat heel goed kan: een microfoon valt, de stem van een dominee valt, een dominee zelf kan vallen. 'Maar het was een goeie dienst', zeiden de mensen na afloop. Want er is er altijd Eén, die vallende dingen en mensen opvangt. En die niet misgrijpt.

En als ik mezelf dit soort dingen zie schrijven, denk ik: 'Je bent toch wel een echte dominee geworden'. En dit wilde ik helemaal niet...

H. de Jong, Zeist

Over CDA, RPF en GPV (2)

(antwoord aan de heren Schutte en Rietkerk)

Foutje

Het is jammer dat de heren Schutte en Rietkerk, die kritisch hebben gereageerd op het artikel waarin ik vertelde dat ik bij de laatste verkiezing CDA gestemd heb en daarbij uiteenzette welke redenen mij daartoe hebben gebracht, hun reactie al praktisch klaar hadden voordat ik mijn tweede artikel over artikel 36 van de NGB in het nummer van 20 mei publiceerde. Hadden ze dat rustig kunnen lezen en op zich in laten werken, dan waren misschien wat misverstanden voorkomen geweest. Hun zou dan immers duidelijker geworden zijn wat ik onder een artikel 36-politiek versta en waarom ik het GPV en meer nog de RPF op een zodanige politiek blijf aankijken. Helaas, dat is een regie-foutje geweest dat ik aan mezelf te wijten heb. Ik heb geluisterd naar een verkeerde raad. Een tijdje geleden namelijk uitte iemand zijn misnoegen over het tegenkomen van vervolgartikelen in ons blad, u weet wel, stukken genummerd als I, II, III en IV. Uiterst vermoeiend en demotiverend vond hij dat. Ik dacht, daar zit wat in. Laat ik dat voortaan proberen te vermijden door elk artikel een eigen titel te geven. Maar het nadeel daarvan is weer dat je met één enkel artikel over dit of dat de indruk wekt over het onderwerp dat je aansneet uitgepraat te zijn. Bij artikelen met nummers zie je de mensen wachten met reageren, totdat het laatste nummer verschenen is, zo heeft de ervaring mij geleerd. Zo zie je maar hoe je jezelf te snel onder de indruk kunt laten brengen door kritiek. Je moet gewoon jezelf blijven en je eigen stijl volgen en – inderdaad! – uitersten van te lange reeksen uit de weg gaan (wat ik trouwens toch al deed).

Christelijke barmhartigheid

Niet natuurlijk als zou ik nu voor mijn antwoord op boven genoemde bestrijding met een verwijzing naar dat tweede artikel van mij kunnen volstaan. Daarvoor zijn er, behalve artikel 36, teveel andere zaken ter tafel gekomen. Ook daarop wil ik reageren. Laat ik, de volgorde van de heer Schutte aanhoudend, eerst maar eens iets naders zeggen over de *christelijke barmhartigheid*. Ik had gezegd dat ik op dat punt in toenemende mate naar het CDA standpunt overhel. De heer Schutte vindt nu dat ik de barmhartigheid niet mag uitspelen tegen het gebod van God en is vervolgens van mening dat op het punt van de euthanasiewetgeving het beroep op de christelijke barmhartigheid niet ter zake is. Ik zal me als niet-politikus op het eerste bezwaar concentreren. Zijn wij op het punt van de euthanasie wel

zo zeker van het gebod van God?, wil ik vragen. Ik wil deze vraag trouwens in een veel breder kader zetten. Brenge we in het algemeen het gebod van God niet te gauw in stelling? Ik heb het te vaak meegemaakt dat mensen erg principiële deden over allerlei zaken die vandaag aan de orde komen, totdat 't hun eigen wereld binnenkwam en toen was het uit met het principe. Of dat nu de homofilie van hun zoon betrof, of de abortus van hun dochter, de zelfdoding van oom of het zachtjes laten inslapen van oma, – steeds trof me dat. Onwelwillend zou je daaruit de konklusie kunnen trekken dat veel van die principiële doenerij gebakken lucht is. Beter evenwel is de opmerking dat wij allemaal door de nieuwe tijd verast zijn. Er is geen mens of hij moet bij zichzelf bijstellingen noteren van vroeger te fors ingenomen standpunten. En de oorzaak? Mijns inziens een te kras biblicisme dat meende in de bijbel voor elk gat een spijker te vinden. Vandaar mijn pleidooi, al veel langer dan vandaag, voor 'een stapje terug' wat het bijbelgezag en het bijbelgeloof betreft. Vooral wat het normatieve betreft de bijbel een noodzakelijk funktieverlies laten ondergaan. Meer rekening houden met het feit dat de Heilige Schrift een boek is uit een andere cultuur dan de onze.

Schaamtekultuur en pijnkultuur

Laat ik dit wat betreft de euthanasie en de abortus eens wat nader uitwerken. Eerst iets over de euthanasie. Ik maak even een omtrekkende beweging om bij dit onderwerp te komen. De bijbel, wil ik beginnen te stellen, is geschreven in een schaamtekultuur, terwijl wij meer deel uitmaken van een pijn- of leedkultuur. Spijkerhard kun je natuurlijk dat onderscheid tussen eergevoeligheid en leedgevoeligheid niet maken, maar het gaat toch duidelijk om een beduidend aksentverschil. Als bijvoorbeeld de Wetgever in Deuteronomium 25 : 1 - 4 bepaalt dat de tot stokslagen veroordeelde volksgenoot niet meer dan veertig slagen mag ondergaan, dan is het argument: '...opdat niet, wanneer men hem nog meer slagen zou toedienen, uw broeder in uw ogen *verachtelijk* zou worden'. Sapperloot! 'Opdat niet uw broeder van pijn zou bezwijken', verwachten wij, maar nee, het gaat om de eer. Die telde meer dan de pijn. Zelfs van de kruisiging, die met onvoorstelbare pijnen gepaard ging, valt te zeggen dat die toch nog meer als een schande dan als een leedtoevoeging werd gezien. Het kruis was het hout van de vloek, van de schande en van de pijn – deze volgorde. Wel, als je je dit verschil voor ogen houdt dan merk je dat je in de bijbel vormen van euthanasie

tegenkomt, die je niet direkt opvallen omdat ze op andere gronden staan dan bij ons, maar toch wel degelijk zo genoemd moeten worden. „Trek uw zwaard en dood mij“, zegt koning Abimelech tegen zijn wapendrager als hij bij de belegering van de stad Tebez een door een vrouw van de muur af geworpen molensteen op zijn hoofd gekregen heeft, „opdat men niet van mij zegge: Een vrouw heeft hem gedood. Toen doorstak zijn dienaar hem zodat hij stierf“ (Richteren 9 : 54). Een geval van euthanasie, dunkt me, waarover de bijbel geen oordeel uitspreekt. Bij Sauls dood heb je met iets dergelijks te maken. Euthanasie kwam in een schaamtekultuur vaker voor. De eer zat de mensen verschrikkelijk hoog en het verlies daarvan woog tegen dat van het leven ruimschoots op. Maar waar het mij nu vooral om gaat: De bijbel oordeelt daar niet over.

Euthanasie

Dit nu zo zijnde vind ik dat we voorzichtig moeten zijn met het in het veld brengen van een goddelijk verbod tot euthanasie. Waarom zou het verlies van de eer een reden tot euthanasie kunnen zijn en het vooruitzicht van ondragelijk lijden niet? Ik vind dat iemand die aan het begin of in het midden of aan het einde van een voorstelbaar, uitzichtloos en uiterst pijnlijk lichamelijk lijden staat, het recht moet hebben te zeggen dat hij dat niet aan kan en diensvolgens moet kunnen handelen. En dat alle wetgevende arbeid hieromtrent dit recht niet mag beknotten of dwarsbomen. Ja, maar dat hebben wij in vroeger tijd toch nooit zo gezien? Dat is juist. Ik denk dan ook dat het onze tijd is die ons bij dit standpunt brengt. Want een argument temeer hiervoor is dat die leedgevoeligheid van onze cultuur waarover ik het zoëven had, eigenlijk alleen maar toeneemt. Naarmate meer pijnen bestreden kunnen worden wegen de overblijvende zwaarder. Naarmate meer kwalen verholpen kunnen worden zijn de overblijvende rottiger van aard. We moeten ons niet vergissen: Deze dingen tasten ons draagvermogen aan. De medische wetenschap heeft verschillende natuurlijke doods-oorzaken weggenomen (bijvoorbeeld de longontsteking, ook wel de 'old man's killer' genoemd). Men kan daar dankbaar voor zijn en tegelijk vaststellen dat daardoor een aantal pijnlijke levensbeëindigingen hun kans krijgen. En in veel gevallen in een zo slepende vorm dat de grens tussen dood en leven vervaagt. Ik denk dat er daardoor gevallen zijn en steeds meer zullen komen waarin die grens door een actief menselijk handelen duidelijk getrokken moet kunnen worden. Het

lijkt mij de noodzakelijke keerzijde van de medische vorderingen van onze eeuw. Er zit in de toestandkoming en de instandhouding van het menselijk leven van haast wel een ieder van ons tegenwoordig zoveel menselijk maakwerk dat een onder nauwkeurig omschreven omstandigheden beëindigen ervan haast onvermijdelijk en in ieder geval akseptabel is geworden. Iets anders is dat een christen voor zichzelf mag overwegen of hij in zo'n geval met zijn dood die hij op zijn verschrikkelijke beloop laat, God verheerlijken kan (zoals dat van Petrus geschreven staat, Johannes 21 : 19). Er zijn er ook vandaag die hun lijden zozeer in en met Christus beleven dat zij er triomferend bovenuit komen. Maar dit aan anderen dan jezelf op te leggen, is heel iets anders. Ik zou denken dat dat meer valt onder de 'evangelische raden of raadgevingen' (waar de rooms-katholieke moraal van weet) dan onder de geboden van God.

Abortus

En ten aanzien van abortus zou ik iets navenants willen opmerken. Onlangs was het voor het nieuws dat er vanuit de medische wereld op aangebrongen werd de wettelijk toegestane termijn van abortus te verlengen omdat in sommige gevallen pas na de sluitingsdatum gekonstateerd kan worden of de vrucht een menswaardige toekomst heeft of niet. Meteen kon je christenen horen zeggen dat hier maar weer eens blijkt hoe wij ons met de abortuswetgeving op een hellend vlak bevinden. „Daar heb je ons weer”, dacht ik toen ik dat hoorde. Altijd in de weer met het gebod van God. In plaats van nu eens te overwegen dat wij in omstandigheden gekomen zijn die vergeleken met vroeger volstrekt nieuw zijn. Het is nooit zo geweest dat wij wisten wat voor ellende wij kunnen veroorzaken door een beschadigde menselijke vrucht gewoon te laten geboren worden. Nu wij het weten zijn wij belast met een 'toegenomen verantwoordelijkheid' (de trefzekere titel, destijds al weer, van een boek van de bekende hervormde ethikus Roscam Abbing). Nu betekent dat in mijn ogen niet dat er in gevallen als deze geaborteerd moet worden (de minister Hirsch Ballin had gelijk dat hij tegen die mentaliteit waarschuwde), maar wel dat het moet kunnen. En dat het *onbarmhartig* is de mogelijkheid daartoe wettelijk af te grendelen. Het schermen met het gebod van God in zulke situaties irriteert mij al, terwijl ik toch van harte met Psalm 119 zing dat het Gods wet is waarin ik mij verblijd (vers 65, berijmd), laat staan de mensen die God niet meer in zijn genade kennen en zo van kerk en evangelie alleen maar de indruk krijgen dat het om iets strengs, om iets wreeds gaat. Gods gebod moeten wij, zeker in de politiek, alleen maar ter sprake brengen als het om voor ieder duidelijk herkenbare gevallen gaat. 'Gij zult niet doodslaan', het is een voorschrift dat duidelijk het leven van onze naaste in bescherming

neemt. Als de Heiland dit gebod in de Bergrede (Matteüs 5 : 21-26) gaat uitdiepen dan begeeft Hij zich niet naar de marges die om het leven heen zitten (de periode van vóór de geboorte en de stervensfase, die wel bij het leven behoren maar niet het leven zelf zijn) om daar de puntjes op de i te zetten en duidelijk te maken dat, wil je nu echt, echt, echt naar Gods gebod leven, dóór de gehoorzaamheid moet worden waargemaakt, maar dan gaat Hij naar het midden van het leven om daar de banier van het liefdesgebod hoog op te richten. Zitten wij christenen met onze aandacht niet teveel in de schemerige randgebieden van het menselijke bestaan, daar waar over het behouden of laten verloren gaan van het leven te twisten valt - immers, „er is een tijd om te doden en een tijd om te helen (Prediker 3 : 3)” - , terwijl wij over het zeer duidelijke van het gebod te weinig spreken, omdat wij vinden dat dat *wel vanzelf* spreekt? Terwijl dat in een tijd van toenemende kriminaliteit juist niet meer vanzelfsprekend is.

Is abortus moord?

„Abortus is moord”, kun je van christelijke zijde horen. Ik denk dat die stelling op een aanvechtbare redenering berust: a) 'Gij zult uw naaste zijn leven niet wederrechtelijk afnemen, want dat is moord, b) de ongeboren menselijke vrucht is je naaste en dus c) is abortus moord. Maar zelfs de bijbel die zo op de kinderzegen gebrand is, is genuanceerder. Getuige het voorschrift van Exodus 21 : 22-25, dat weliswaar niet over onze abortus gaat, maar waaruit wel een reëel en voor ons bruikbaar verschil in fasewaardering van de menselijke vrucht valt op te maken. Het betreffende voorschrift is, zeker in de gebruikelijke vertaling, niet op het eerste gezicht duidelijk, maar alles overwegende zou ik het in eigen vertaling als volgt willen weergeven: „Wanneer mannen vechten en één van hen stoot een zwangere vrouw, zodat haar vrucht afgaat, maar zonder dat er *sprake is van een dodelijk ongeval* (wat het persoon geworden zijn van de vrucht impliceert), dan zal zeker een boete worden geëist, naardat de man van die vrouw hem oplegt, en hij zal het geven door bemiddeling van de rechters. Is er echter *sprake van een dodelijk ongeval* (met bovenvermelde implicatie), dan zult gij geven leven voor leven, enz.” „Ander letsel” zegt de gebruikelijke vertaling niet erg duidelijk en zij laat dat slaan op het leven van de vrouw, maar ik verkies de weergave 'dodelijk ongeval' en denk daarbij aan de vrucht. Zou je namelijk dat woord voor 'dodelijk ongeval' betrekken op de moeder dan zou de zin van de bepaling vervallen, omdat wat er in geval van doodslag of dood-door-schuld gebeuren moest al eerder, in vers 12 en 13, geregeld was. Dat zal de reden zijn waarom de vertaling van het NGB koos voor 'ander letsel'. Maar nee, zoals wij onderscheid maken tussen een miskraam hebben en een

dood geboren kindje krijgen, zo rekende de bijbelse Wetgever ook met dit verschil. Een miskraam viel gelde-lijk uit te drukken, maar dat hield op wanneer het een als naaste herkenbare menselijke vrucht betrof. Dan was er op z'n minst van dood-door-schuld sprake. Waar precies de grens tussen die beide lag, wordt niet uitgemakt. Israëls wet rekende hier kennelijk op het 'gesundes Volksempfinden'. Daar zit in dit geval ook niets gevaarlijks aan. Je ziet aan deze bepaling dat je met de overdreven stelling 'abortus is moord' ook bijbels (voorzover die er zich over uitspreekt) niet ver komt, nog afgezien van wat daar in de moderne tijd verder tegenin gebracht kan worden. Tot zover over de christelijke barmhartigheid. De heer Schutte vond dat ik de barmhartigheid uitspeelde tegen het goddelijke gebod, maar ik stel de vraag of wij het goddelijke gebod niet te gauw in stelling brengen. Zijn we aan de randen van het leven wel zo zeker van wat de Here God wil? En kun je wel zo snel als de heer Schutte dat doet, zeggen dat bij het versoepelen van de vroegere wetgeving op het punt van de euthanasie (en de abortus) het beroep op de barmhartigheid niet ter zake is? Genoeg daarover mijnerzijds. Resten nog de punten over het lidmaatschap van niet-christenen in een christelijke partij en de belijdenis van artikel 36 NGB. Daarover een volgende keer.

L. van Baardewijk, Amersfoort

LV stelt definitief besluit over de vrouwelijke diaken uit

"Een intensief gesprek in een goede geest". Zo typeerde de voorzitter van de Landelijke Vergadering, ds. J.C. Schaeffer, de juist afgesloten bespreking aan het eind van een lange vierde zitting op zaterdag 11 juni. Onderwerp van gesprek was het "Eindrapport van de commissie 'Openstelling diakenambt voor de zusters der gemeente'".

Opruiende spandoeken voor de Tabernakelkerk in Apeldoorn ontbraken, wel was er veel publieke belangstelling. Ook de landelijke pers was ruim vertegenwoordigd in de hoop met opvallend nederlands gereformeerd nieuws te kunnen komen. De LV kwam echter niet tot een definitief besluit over dit heikele punt. Het moderamen zal een aangepast voorstel formuleren waarover in oktober beslist wordt. Daarbij zal – naar een voorstel van de regio Arnhem – artikel 38 van het AKS worden toegepast. Dit betekent dat elke gemeente rechtstreeks een afgevaardigde zal sturen om over de vrouwelijke diaken te beslissen. Aan de duidelijkheid van het studierapport lag het niet dat een besluit uitbleef. Verschillende afgevaardigden spraken hun waardering voor het werk van de commissie uit. De commissie, bestaande uit ds. L.W.G. Blokhuis, ds. W. Borgdorff, ds. L.G. Compagnie, dr. A. v.d. Dussen (voorzitter), prof.dr. H.G. Geertsema, zr. R. Meyer-Kuipers (secretaresse), ds. H. Smit en ds. M. Vrijmoeth-de Jong, heeft dan ook sinds de LV van Dronten (1988) 24 keer over het onderwerp vergaderd. De eindkonklusie luidt: "Het is in overeenstemming met het geheel van de Schriften om zusters der gemeente te roepen tot de vervulling van het diakenambt. Het is niet aangetoond, dat de daarvoor aangevoerde Schriftplaatsen de roeping van zusters der gemeente tot de vervulling van het diakenambt verbieden". Het advies van de commissie aan de LV was "het in de vrijheid van de kerken te laten om zusters der gemeente te roepen tot de vervulling van het diakenambt". Een commissielid, ds. L.G. Compagnie, heeft zich gedistantieerd van het grootste deel van het rapport.

Wezenlijke taak

Het rapport werd ter vergadering energiek verdedigd door de voorzitter van de commissie, dr. A. van der Dussen. Dat was ook nodig, want de konklusies van de commissie werden kritisch ontvangen door verschillende afgevaardigden. Ds. P. Busstra, afgevaardigde van de regio Enschede-Zwolle, zei moeite te hebben met de visie van het rapport op de verhouding tussen ouderling en diaken. Ds. A. Koers uit de regio Alkmaar-Zaandam, stelde dat de diaken niet naast maar

onder de ouderling staat. Dit in tegenstelling tot het rapport dat zegt dat diakenen en ouderlingen gezamenlijk de verantwoordelijkheid over de gemeente hebben. Br. A. Kadijk (regio Kampen) vond het doortrekken van de verantwoordelijkheid over een aspect (de dienst der barmhartigheid) naar de volledige verantwoordelijkheid, niet bijbels gefundeerd.

De commissie, bij monde van dr. Van der Dussen, zag het verschil tussen diaken en ouderling liggen in taak, niet in gewicht. "De diaken is niet verantwoordelijk voor slechts een deelsterrein. Dat is te minimaliserend gesproken over de dienst der barmhartigheid. Het is een wezenlijke taak, alleen al omdat het evangelie geproclameerd wordt in een eenheid van woorden en daden", aldus Van der Dussen.

Funktioneel

Een korte peiling wees uit dat de meerderheid van de afgevaardigden zich kon vinden in de konklusie over de verhouding tussen ouderling en diaken. Daarna ging de discussie de diepte in en spitste zich toe op de hermeneutiek van de commissie. Het rapport konkludeert dat er ruimte is om teksten als 1 Kor. 11:3-15, Ef. 5:22-24, 1 Kor. 14:34-35, 1 Tim 2:11-15 te lezen in verband met bijzondere situaties in de gemeenten en dat zij niet in alle situaties en omstandigheden 'funktioneel' en toepasbaar zijn. Daarbij zou gedacht kunnen worden aan een gnostisch beïnvloede neiging van christenvrouwen om via een leidinggevende ambtspositie te ontkomen aan de 'beperkingen' van haar geslacht. Daarom wordt in 1 Tim. 2:15 ook gewezen op het moederschap.

Ds. P.J.H. Krol van de regio Kampen vond deze omgang met argumenten "griezelijk". Ds. J.J. van Es uit dezelfde regio vroeg zich af of de lijn dat de man het hoofd is van de vrouw niet meegenomen moet worden in de eindoverweging. Verder miste hij een nadere overweging van 1 Tim. 2 en de brief van Paulus aan Titus. Br. A. Wattel (regio Amsterdam-Haarlem) hekelde de zuinigheid in discussies over de vrouwelijke diaken. "Zouden we niet meer blij moeten zijn met de gaven die onze goede God ook aan onze zusters zo royaal geeft en zouden we daarvan niet veel meer gebruik mogen en moeten maken?" zo vroeg hij.

Ds. Van der Dussen wees erop dat twee eerdere commissies studie hebben gemaakt van de bekende zwijgteksten. Hij wilde meer de trend van de Schrift volgen en daarin zijn deze teksten niet geschikt om de vrouwelijke diaken tegen te houden. Van der Dussen ging vervolgens in op vragen over het functionele lezen van teksten. "De these van Paulus

dat de man het hoofd is van de vrouw, staat in 1 Kor. 11 in een specifieke situatie van bidden en profeteren. Het gaat niet om de argumentatie hieruit te lichten en deze uitspraak op elke willekeurige man-vrouw-relatie toe te passen", zo betoogde hij.

Ds. Van der Dussen gaf toe dat het functionele lezen een gevaarlijke weg lijkt: "Het vraagt durf om niet meteen naar het algemene en het dogmatische te gaan. Maar door af te steken naar het specifieke kun je diepe waarden en de universele kracht in uitspraken op het spoor komen. Dat is geen uitholling van het Schriftgezag, laten we elkaar daarover maar aan de tand voelen."

In de loop van de dag werd die uitnodiging ruimschoots gehonoreerd. Ook ds. L.G. Compagnie ging in op het functionele bijbellezen. Hij pleitte ervoor om daar voorzichtig in te zijn. Hij sprak van een verblindende voor de bijbelse notie over de man-vrouw-verhouding in onze tijd. Br. Kadijk vond dat de algemene lijn van de Schrift in 1 Tim. 2 die terug gaat naar Genesis 2, verdwijnt achter de functionaliteit. Ds. van Es zei dat de reactie van de commissie op vragen over deze tekst de vergadering niet tevreden kan stellen.

Prof.dr. H.G. Geertsema zei dat er geen zorg nodig is als je de volgorde van de konklusies recht doet. Het functionele lezen van een aantal teksten moet gelezen worden tegen de achtergrond van een eerdere konklusie in het rapport. Daarin vestigt de commissie de aandacht op de leidende positie van de vrouw waarop de Schrift onbevange wijst. Het rapport noemt in dit verband Spreuken 31. Ook wijst de Schrift op medewerking in de prediking van het evangelie en het geven van onderricht door de vrouw. Ds. H. Smit vulde aan dat er daardoor ruimte is gekomen voor de opvatting van de commissie.

Langdradig

Toen vervolgens ds. van der Dussen gevraagd werd opnieuw in te gaan op het Schriftgebruik van de commissie, schonk hij demonstratief een glas water in en beloofde de vergadering dreigend tot in detail te zullen gaan en eventueel langdradig te zullen zijn. Nadat hij door de voorzitter tot de orde was geroepen, ging hij zakelijk in op 1 Tim. 2. Hij sprak van kortsluiting als je deze tekst in verband brengt met Handelingen 18 waarin het echtpaar Priscilla en Aquila Apollos onderrichten. "Priscilla zou gezegd hebben over 1 Tim. 2: 'hoe bedoelt u?' Paulus gebruikt Genesis 2 als zwaar geschutz in een ontspoorde situatie. Je krijgt kortsluiting als je dat abstraheert van die situatie en toepast op het onderricht door Priscilla", verdedigde van der Dussen.

Hij zei nadrukkelijk dat hij geen nieuwe hermeneutiek voorstelt en dat de eerbiediging van de Schrift voorop staat. "We geven geen opening om af te rekenen met het apostolisch fundament, noch spreken we kleinerend over Paulus; we willen wel verdergaan op de weg van voortgaande Schriftstudie", aldus de voorzitter van de commissie "Openstelling diakenambt voor de zusters der gemeente".

Totaal verschillend

De laatste discussieronde ging over het commissievoorstel om het in de vrijheid van de kerken te laten zusters te roepen tot vervulling van het diakenambt. Br. Kadijk stelde voor de konklusie over het functionele lezen los te maken van de eropvolgende konklusie in het rapport. Daarin maakt de commissie een onderscheid tussen de positie van de vrouw en die van de man in zijn bestuurlijk-rechterlijke functie. Het rapport waarschuwt daarmee voor een zonder meer doortrekken van de overwegingen t.a.v. het diakenambt naar het ouderling-nambt.

Ds. Busstra ging in op de informatie die het rapport geeft over andere kerken waar dezelfde kwestie speelt. Wat de Christian Reformed Churches betreft, voegde hij toe dat deze kerken zijn gescheurd om deze zaak. Ds. Van Es zei dat bezinning op het kerkverband nodig is, ongeacht de beslissing. Hij beschouwde het rapport als een passeren van een wissel in Schriftgebruik en exegese. Ds. Smit wierp de vraag op in hoeverre het eindvoorstel vast zit aan de commissie en het rapport. Het is namelijk mogelijk om via twee totaal verschillende kanten met het voorstel in te stemmen.

Aan het eind van de vergaderdag was het duidelijk dat er geen definitief besluit ging vallen. Het onderwerp "Openstelling diakenambt voor de zusters der gemeente" zal in oktober voortgezet worden. De eerstvolgende Landelijke Vergadering vindt plaats op 10 september. Dan staan de contacten met kerken in binnen- en buitenland op de agenda. Deze vergadering zal onder leiding staan van br. P.W. Blokland die benoemd is tot 1e praeses. Hij is de opvolger van ds. J.C. Schaeffer die vanwege zijn studieverlof ontheffing van zijn taak als voorzitter heeft gekregen. Tot 2e praeses benoemde de Landelijke Vergadering br. A. Wattel uit Hoofddorp.

W.C. Moerdijk, Nieuwegein

Een pyramide in Sudan?

Behoeften

Wie met de moeilijke omstandigheden, waarin de mensen in het Zuiden van Sudan en in de vluchtelingenkampen moeten leven, kennismaakt – zoals wij tijdens ons bezoek – voelt al snel de vraag bovenkomen: wat kunnen we doen? We hebben die vraag ook verschillende keren met zoveel woorden gesteld. Wat mij trof was dat we altijd ongeveer hetzelfde antwoord kregen. „Wat u en de christenen in Holland voor ons kunnen doen is bidden. We hebben nodig dat er gebeden wordt om vrede. En dat we eten krijgen om te kunnen leven.” Een opvallend antwoord, vooral vanwege de volgorde die wordt aangegeven: gebed, vrede, voedsel. Wij zijn gewend aan een andere volgorde.

Een bekend psycholoog (Maslow) heeft ooit uitgevonden dat mensen in het algemeen eerst streven naar vervulling van de eerste levensbehoeften: voedsel, kleding, onderdak. Pas als die vervuld zijn, komt de behoefte aan sociale voorzieningen. En tenslotte, als ook die vervuld zijn, zal de behoefte aan geestelijke zaken worden gevoeld. Deze theorie, die breed ingang heeft gevonden, staat bekend als de behoeftenpyramide van Maslow. Welnu, in Sudan kwam ik een omgekeerde pyramide tegen, waarbij het gebed als eerst noodzakelijke, fundamentele behoefte werd genoemd. En daarna de rest. Dat gaf mij als bezoeker veel te denken.

Honger

Zeker is er het probleem van de honger. We hebben dat van heel dichtbij gezien. Sterk vermagerde (vaak oude) mensen. Kinderen met hongerbuikjes. Het land is de laatste jaren geteisterd door droogte. De twee voorafgaande jaren waren catastrofaal omdat er geen oogst of slechts een heel magere opbrengst was. Dan moet er voedsel worden aangevoerd. Ook nu is dat het geval. Pas in augustus kan er worden geoogst, als er regen komt. Anders zal de oogst opnieuw mislukken. Het probleem is dat de voedselvoorziening van buitenaf volstrekt onvoldoende is. De wegen zijn uitermate slecht. Vanuit de lucht kan er slechts nu en dan voedsel worden gedropt. Mede omdat de regering in Khartoum heel onberekenbaar is met het geven van toestemming voor zulke vluchten. Het land en zijn bevolking wordt gevangen gehouden in de wurggreep van de steeds dreigende honger.

Oorlog

De honger staat niet los van de oorlog. Want vanwege de nu al elf jaar durende burgeroorlog tussen het Noorden het Zuiden en de daarbij geko-

men onderlinge oorlog in het Zuiden tussen de uiteengevallen verzetsbeweging, kan de voedselvoorziening niet goed verlopen. Laat staan dat er iets gebeurt aan de verdere opbouw van het land. De tragiek is dat het Zuiden van Sudan best in staat zou zijn een goed eigen bestaan te hebben. Het land is vruchtbaar, er zijn delfstoffen. Maar de oorlog en de onderlinge twisten, waaraan stammentegenstellingen ook schuldig zijn, voeren het land zichtbaar naar de afgrond. Wanneer er geen vrede komt – hoe dan ook – dan ziet de toekomst er heel somber uit.

Gebed

Maar bovenal wordt dit alles ervaren als een geestelijk probleem. Iemand zei: „We roepen tot God, maar Hij antwoordt niet”. Zoiets raakt je diep. De mensen van Sudan roepen tot God om een einde te maken aan hun ellende. Ze bidden om vrede. Om vrijheid. Om een rustig leven zonder oorlogsdreiging. En als we naast ze willen staan kunnen we niet beter dan ook voor hen te bidden. Om de nood van de mensen en het land aan de Heer voor te leggen. En zeker wil Hij ons ook gebruiken om te helpen en te doen wat mogelijk is om onze medechristenen in Sudan te laten merken, dat we ze niet vergeten. Want op basis van het gebed zal ook verder gebouwd mogen worden aan het voorzien in de noden die er zijn.

Vergeet niet om te bidden en te werken voor de christenen in Sudan! Zij vragen u, in deze volgorde.

Ds. Wim Moerdijk bracht, als lid van de TEAR fund-bemoedigingsdelegatie, van 26 mei t/m 7 juni een bezoek aan de kerken in Zuid-Sudan.

J. Bouma, Kampen

Promoveren op je trouwdag

Donderdag 16 juni promoveerde drs Willem Janse, predikant van de Nederlands gereformeerde kerk te Oegstgeest, aan de Theologische Universiteit van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Apeldoorn. De graad van doctor werd hem verleend op grond van de door hem geschreven studie over de in Nederland geboren theoloog Hardenberg; "ALBERT HARDENBERG ALS THEOLOGE, Profil eines Bucer-Schülers (gest. 1574)". Het proefschrift van ds Janse is verschenen in de door Prof. Dr H.A. Oberman geredigeerde "Studies in the History of Christian Thought", en is ruim 600 bladzijden dik. Een boek dat uitmunt in volledigheid en deskundigheid, zoals de eerste opponent dr S. Postma het uitdrukte.

Familieleden, vrienden, gemeenteleden uit Katwijk, Loosdrecht, en vooral Oegstgeest, collega's, waren in de goed gevulde aula van de christelijke gereformeerde universiteit getuige van de promotieplechtigheid van de eerste Nederlands gereformeerde promovendus. En het was meteen goed raak. Een hartelijk en langdurig applaus viel de jonge doctor ten deel toen hem de doctorstitel verleend werd met het *judicium cum laude*. Dat wil zeggen een titel waar niets op valt af te dingen, die slechts lof verdient. Ds Janse werd vergezeld door zijn beide paranimfen, Herman Amelink en Broder D. Balzer, een zwager van de promovendus.

De discussie

De rector van de Universiteit Prof. Dr W. van 't Spijker opende de bijeenkomst op de gebruikelijke wijze en gaf daarna aan Dr.S. Postma de gelegenheid om als eerste te opponeren. Postma stelde een vraag over de politieke betekenis van Hardenbergs theologie. Hardenberg verdedigt nl het recht van opstand van de lagere magistraten tegen de overheid. Is er ook sprake van beïnvloeding door Bucer op dit punt? Janse ging in zijn beantwoording breed op dit punt in, zowel historisch als theologisch en meende dat beïnvloeding door Bucer zeker mogelijk was.

De tweede opponent was de copromotor van de promovendus, Prof. Dr W.H. Neuser, hoogleraar aan de Evangelisch-Theologische Fakultät der Westfälische Wilhelms-Universität in Münster, een groot kenner van de reformator Melanchton. Hardenberg was een tijdgenoot van Melanchton en heeft hem op het punt van de avondmaalschristologie beïnvloed. Tussen promovendus en copromotor ontspan zich op dit punt een interessante discussie, die door de rector onderbroken werd, want ook deze wenste de degens met zijn leerling te kruisen. Prof. van 't Spijker had drie vragen voor hem.

1. Wat is de ecclesiologische spits in de avondmaalsleer van Hardenberg?
2. Wat is het onderscheid tussen spiritualisme en een pneumatologische benadering?

foto Piëtte Bakker

3. Zit in het begrip *exhibitio* de grondlijn van Hardenbergs theologie?

Uit het antwoord van Janse werd duidelijk dat Hardenberg in zijn avondmaalsleer heel sterk tegen Bucer aanleunt, en dat hun beider ecclesiologie (de leer van de kerk) zich concentreert in het avondmaal.

En familie

De vierde oponent was de schoonvader van ds Janse, de Apeldoornse hoogleraar dr W.H. Velema, die een vraag stelde naar aanleiding van stelling 17. Met deze stelling had Janse zich begeven op het terrein van de ethiek en Prof. Velema liet zich de kans niet ontglippen om hierover met de promovendus in debat te gaan. De stelling luidt als volgt: "In plaats van normvervaging zou men ook van normverandering kunnen spreken." Een intrigerende stelling, zo bleek uit de discussie. Prof. Velema was m.n benieuwd naar de intentie van deze door Janse gemaakte konstatering. Het antwoord van Janse vroeg om een bredere uitleg, maakte zeker nieuwsgierig naar zijn hermeneutische uitgangspunten, maar de rector verzocht de beide geleerden de discussie elders voort te zetten.

Als laatste kreeg de vorig jaar benoemde hoogleraar in de dogmatiek, prof.dr.J.W. Maris het woord. Hij stelde een vraag over het zgn Extra-Calvinisticum, dat volgens Janse beter Extra-Hardenbergianum zou kunnen heten. Ook hier beloofde zich een interessante discussie te ontwikkelen, maar nu was het de pedel, die met een krach-

tig *Hora Est* een eind maakte aan dit theologisch dispuut.

Na een kort beraad verrichtte Prof. van 't Spijker namens het college van hoogleraren de promotie. En als promotor viel hem de eer te beurt als eerste dr Janse te mogen feliciteren. In zijn toespraak benadrukte hij de grote waarde van deze studie, die gebaseerd was op een gedetailleerd bronnenonderzoek. Het uit drie hoofddelen bestaande boek – biografie, theologie en dogmahistorische plaats van Hardenbergs theologie, heeft op elk van deze velden iets nieuws gebracht. Kortom, een rijke oogst in een massief boekwerk, dat bijdraagt aan een beter verstaan van de Reformatie. Uit dit boek blijkt dat de Reformatie niet kan worden opgehangen aan een paar bekende namen (Luther, Calvijn, Zwingli), maar dat er een grote verscheidenheid aan reformatoren is geweest, die elkaar over en weer beïnvloed en bevrucht hebben.

Voor ds Janse was deze studie niet alleen een inspanning geweest, maar ook een vorm van ontspanning, zo zei Prof. van 't Spijker. En als bijzonderheid vermeldde hij de datum van de promotie. De trouwdag van de promotor, die dit proefschrift aan zijn vrouw Jolien heeft opgedragen. Promoveren op je trouwdag, een diepere symboliek is haast niet mogelijk.

We willen ds Janse en zijn gezin en familie van harte gelukwensen met deze mijlpaal in hun leven. En spreken de wens uit dat deze arbeid dienstbaar zal zijn voor het Koninkrijk van God.

Johan Klein, Rijswijk

Meedoen met het Liedboek-2000?

(6, slot)

Wij zullen het initiatief moeten nemen

Het Liedboek voor de kerken is 'niet ver van verdwijning'. Heimwee grijpt me nu al aan. Pijnlijk worden we herinnerd aan het feit dat het niet 'ons' Liedboek is, maar het liedboek van de kerken die het samenstelden: de hervormde, gereformeerde, lutherse, doopsgezinde en remonstrantse. Zij hebben het recht om via het ISK de bundel af te schaffen, niet meer te laten herdrukken en te vervangen door een nieuwe bundel die hun theologisch gedachtenklimaat van nu weerspiegelt. Welke positie nemen wij als Nederlands Gereformeerden in? Wachten we tot Gods akkers onder water zijn gelopen en gaan we dan dreggen? Sluiten we ons aan bij de ISK (Interkerkelijke Stichting voor het Kerklied) en gaan we meedoen? Of ontwikkelen we eigen initiatieven voor het behoud en de ontwikkeling van het reformatorische kerklied?

Afwachten (vorige keer)

Afwachten lijkt me de slechtste houding. Dan worden we omstreeks 2006 'overrompeld' door een nieuw liedboek, waarin we weinig meer 'herkennen'. De eerste reactie zal dan wel zijn: „Wij blijven gewoon uit het 'oude' Liedboek zingen.” Tot we er achter komen dat de ISK het 'oude' Liedboek natuurlijk niet laat herdrukken, als haar leden-kerken een nieuw Liedboek hebben ingevoerd. Dat zou bovendien een massa problemen op auteursrechtelijk gebied opleveren. Wanneer dat eenmaal tot ons is doorgedrongen, gaan we dan als Nederlands Gereformeerden hetzelfde doen als 'de vorige keer'?

Hoe ging het immers de vorige keer? Nadat in 1973 het Liedboek voor de kerken van de personen rolde, ging de ene na de andere Ned. Geref. gemeente er toe over de bundel in te voeren. Sommige gemeenten maakten een selectie vooraf, anderen zongen in principe (niet: uit principe) alles. In 1978 stelde de Landelijke Vergadering van Wezep een *gezangencommissie* in, die met vier opdrachten werd belast: (1) „te werken in de richting van een selectief gebruik van het Liedboek voor de kerken”, (2) „in combinatie met een aanvullende bundel”, (3) „en daarnaast ook de mogelijkheid en wenselijkheid te onderzoeken om in plaats daarvan te komen tot een complete eigen bundel met schriftuurlijke liederen”, (4) „en attent te zijn op mogelijkheden tot samenwerking met andere reformatorische kerken, echter zonder dat dit leidt tot vertraging”. Tien jaar later, in 1988, legde de gezangencommissie het resultaat van de eerste twee opdrachten op de tafel van de LV van Dronten: een selectielijst bij het Liedboek en een Aanvullende Gezangenbundel voor gebruik in de Ned.

Geref. Kerken (aanvullend op het Liedboek). Dit dunne bundeltje van 40 liederen werd onlangs gedrukt bij Buijten & Schipperheijn en is nu eindelijk verkrijgbaar. Wat de *selectielijst* betreft: van de 491 gezangen in het Liedboek werden er 194 aanbevolen voor gebruik in de eredienst. De 297 gezangen die *niet* werden aanbevolen, vielen om uiteenlopende redenen buiten deze selectie: inhoudelijke, literaire en muzikale. De commissie gaf wel inzicht in de door haar gehanteerde criteria, maar legde niet *per lied* verantwoording af van haar overwegingen, waardoor de selectielijst het aanzien heeft van een bonte poes in een grijze vuilniszak. Desondanks houdt een aantal Ned. Geref. gemeenten zich trouwhartig aan deze lijst (*compleet met drukfout: 58 moet 48 zijn!*). Andere gemeenten hebben er geen boodschap aan: in een kerk in het zuiden des lands wil men mij soms de afgrijslijkste liederen op de lippen leggen. *Moet het weer zó, als Liedboek-2000 van de personen rolt?* En: kan het weer zo? Valt er uit een Liedboek-2000 nog veel te selekteren dat geschikt is voor een gereformeerde eredienst? Als een nieuwe gezangencommissie dezelfde criteria hanteert als de vorige, valt het overgrote deel van de liederen die nu in 'Zingend geloven' staan buiten de boot. Een andere mogelijkheid is: onze criteria laten varen, ons gereformeerde onderscheidingsvermogen opzij zetten en meedrijven op de stroom van de tijd.

De derde opdracht van de LV van Wezep (eventueel een complete eigen bundel) stuitte aanvankelijk op een obstakel: in zo'n eigen bundel zouden slechts tien met auteursrechten belaste gezangen uit het Liedboek overgenomen kunnen worden, waardoor veel kostelijk materiaal (waaronder uitstekende vertalingen van liederen uit de Reformatiertijd) voor onze gemeentezang verloren zouden gaan. In oktober 1982 werd dit obstakel door de ISK opgeruimd: sindsdien mogen meer dan tien liederen waarop auteursrechten rusten, worden overgenomen: echter alléén door (de synodes) van *landelijke kerkgenootschappen*, m.a.w. *niet* in plaatselijke of niet-kerkelijke bundels. Daardoor werd het mogelijk de complete selectie uit het Liedboek over te nemen in een eigen Ned. Geref. gezangenbundel. Noch de gezangencommissie noch de LV heeft van deze gelegenheid gebruik willen maken: de meeste Ned. Geref. Kerken hadden het Liedboek namelijk al ingevoerd en men wilde niet 'achter de feiten aanlopen'. Voor het uitvoeren van de vierde opdracht (samenwerking met andere

reformatorische kerken) bleek de tijd niet rijp; bovendien leidde het wel „tot vertraging” (had men het niet gedacht!). De vrijgemaakt-gereformeerden hadden zojuist de 'canon' van hun gezangenbundel afgesloten. De Gereformeerde Bond hield het bij de gezangen van het *oude* verbond. De Chr. Geref. Kerklied-deputaten zegden de samenwerking met onze commissie op, omdat zij het niet eens waren met onze keuze voor een *Liedboekselectie*. Bovendien hadden zij haast met de voltooiing van een *eigen* gezangenbundel, die vervolgens door de Chr. Geref. synode niet werd vrijgegeven. Uiteindelijk stelden zij een bundeltje van 38 'Schriftberijmingen' samen, die wel door de synode werd vrijgegeven: een mespuntje gezangen in de psalmenkoffie. Een klein (maar groeiend) aantal gemeenten zingt eruit, maar de meeste Chr. Geref. Kerken houden het óf bij de dichter David óf met het Liedboek in onbesneden staat, d.w.z. zonder selectielijst.

In het gemoedelijke leven van de Ned. Geref. gezangencommissie deden zich twee incidenten voor: twee minderheidsvoorstellen aan de LV's van Breukelen 1981 resp. Dronten 1988. De eerste, van Melis Lok, drong aan op een Schriftuurlijke liedbundel in samenwerking met andere reformatorische kerken; de tweede, van Johan Klein, op een volwaardige eigen bundel (waarin het goede uit het Liedboek zou worden opgenomen) die andere reformatorische kerken (nu nog niet rijp voor samenwerking) tot jaloezie zou kunnen wekken. Beide voorstellen werden weggestemd: het Liedboek had het gewonnen, iedere actie van een LV zou te laat komen.

Meedoen? (voorstel Wezep)

U vond bovenstaand verhaal nogal chaotisch? Dan hebt u het begrepen. *Zó moet het dus niet wéér*. De Landelijke Vergadering moet niet pas in actie komen als een groot aantal gemeenten al een gezangenbundel heeft ingevoerd. En: onze kerken moeten niet opnieuw een gezangenbundel invoeren, waaraan ze niet hebben meegewerkt, waar ze geen invloed in hebben gehad en waarvan slechts tweevijfde door de LV wordt aanbevolen voor gebruik in de eredienst. Om die reden heeft de kerk van Wezep, geruggesteund door de regio Harderwijk, zich in een brief gewend tot de Landelijke Vergadering van Dronten 1994. In het najaar wordt deze brief besproken. Ik citeer er enkele zinnen uit: „*Er bestaan plannen om te komen tot een herziening van het Liedboek voor de kerken. Dit project draagt de*

naam: Liedboek 2000. Het wordt uitgevoerd door de Interkerkelijke Stichting voor het Kerklied, waarin een aantal kerken in ons land participeren via deputaten. Nu stellen wij u voor om als kerken via daarvoor aan te wijzen deputaten deel te nemen – eventueel als waarnemers – aan dit beraad. De deelname van onze kerken aan het huidige Liedboek is nihil of in ieder geval erg gering geweest. (—) Deelname van onze kerken moet niet impliceren dat wij bij voorbaat het Liedboek 2000 moeten aanvaarden als dat er komt. De kerken verplichten zich in die zin niet. Wij menen er goed aan te doen inspraak te oefenen in de procedure voor de totstandkoming van een Nieuw Liedboek. Volgens onze informatie is dat (nog) mogelijk ook door kerken die niet participeren in de genoemde Stichting."

Dit schrijven van Wezep is mij sympathiek. Men kan de kerk van Wezep er niet van verdenken dat zij ons in de armen wil drijven van een modernistische, horizontalistische gezangenbundel. Haar motief is: te voorkomen dat we weer een gezangenbundel invoeren waarop we zelf geen invloed hebben uitgeoefend. Door deel te nemen in – of waarnemers te sturen naar – de ISK zouden we nu wel invloed hebben op de inhoud van zo'n nieuwe gezangenbundel. Maar daar ligt tegelijk de zwakke plek van dit voorstel. Het wordt een heroïsche poging om met de wijsvinger een waterval tegen te houden. Als ik de publikaties rondom Liedboek-2000 lees („De volle breedte van de kerk moet in dit liedboek aan het woord komen, inclusief de feministische theologie”), als ik de radio-uitzendingen over dit onderwerp beluister (veel 'ouds' moet worden opgeruimd: niet meer die accenten van vroeger – schuldverzoening – maar de accenten van nú: bevrijding), als ik de bundeltjes 'Zingend geloven', belangrijkste reservoir voor de nieuwe gezangenbundel, doorlees (het hart van het evangelie klopt er niet meer in; zie de vorige aflevering van deze serie), als ik de taal van deze liederen bekijk (poëterig, vaag, voor allerlei uitleg vatbaar, een speculatief spel met begrippen; zie afl. 2 en 3 van mijn serie), als ik kijk naar het liturgische karakter van deze bundeltjes (allerlei liederen voor tijden en gelegenheden, voor zondagen met Latijnse namen die wij niet in acht nemen; weinig liederen die je telkens en telkens kunt zingen), dan geloóf ik niet in de mogelijkheid van een vruchtbare samenwerking bij de totstandkoming van een nieuw *gezaamenlijk* Liedboek. We zullen pijnlijk voor onszelf moeten vaststellen dat het geestelijk klimaat dat thans heerst in de kerken die indertijd het Liedboek samenstelden, zich zó ver van het onze verwijderd heeft, dat een *gezaamenlijk liedboek niet meer tot de mogelijkheden behoort*. Dan heb ik het natuurlijk niet over de Geref. Bond in de Hervormde Kerk, over verontruste 'synodalen', over de eenvoudige vromen onder de hervormde confessione-

len, maar over de kerkelijke en culturele smaakmakers, de 'elite' die de bekwaamheid heeft om zo'n bundel samen te stellen. Niet omdat deze mensen niet oprecht en integer zouden zijn (ze doen niet stiekem), maar omdat het hart van het evangelie bij hen niet meer veilig is: dat vormt niet de kern van hun denken. Daarom ben ik bang voor wat er zal sneuvelen aan liederen uit de schat van de Kerk der eeuwen waarin het hart van het evangelie wel klopt, terwijl van het vele nieuwe dat er voor in de plaats komt vrijwel niets verrijkend is voor een gereformeerde eredienst. In een IKON-uitzending over 'Liedboek-2000' werd aan Klaas de Jong Ozn. de vraag gesteld of de enorme tegenstellingen tussen orthodoxe en moderne christenen binnen een Liedboek-2000 zouden kunnen worden overbrugd. Zijn antwoord luidde: „Ik hoop dat de kwaliteit van de liederen de tegenstellingen zal overbruggen.” Dat is nu precies waar ik bang voor ben: dat Ned. Gereformeerden zich vanwege een prachtige melodie en mooie taal gewonnen zullen geven aan liederen die niet Schriftuurlijk zijn. Onze gezonde neiging tot relativiseren dreigt door te slaan in het weggooien van een gezonde hoeveelheid gereformeerd onderscheidingsvermogen. Dat blijkt wel uit het vaak ongenueanceerde gebruik van het Liedboek.

Aan het werk

Ga ik nu pleiten voor een „eigen bundeltje zoals de vrijgemaakten dat hebben”? (Ik hóór al weer de laatdunkende toon bij 'eigen bundeltje' en vooral bij het woord 'vrijgemaakten'.) Nee, dat ga ik niet. Ik ga pleiten voor een volwaardige reformatorische gezangenbundel. Wij zullen zélf het goede uit de liederenschat van de Kerk der eeuwen moeten 'redden' en bewaren voor volgende generaties. Dat kan alleen in opdracht van de Landelijke Vergadering, omdat alleen *landelijke kerkgenootschappen* meer dan tien met auteursrechten belaste liederen uit het Liedboek mogen overnemen. En de vele goede vertalingen van liederen uit het reformatorisch erfgood die we in het Liedboek aantreffen, zijn met auteursrechten belast. Het zou dwaas zijn goed werk óver te doen, het is dan beter het over te nemen. Dat geldt lang niet van alle liederen uit de schat der eeuwen: veel mystiek, rationalisme, pathos en bombast, die in mindering komen op de zuiverheid van een lied, kunnen wat mij betreft buiten zo'n reformatorisch liedboek blijven. De gezangencommissie heeft ons met haar criteria de goede richting gewezen. Als de bloem van de reformatorische liederenschat, waarin je het hart van het evangelie hoort kloppen, maar behouden blijft. Die liederenschat kan aangevuld worden met hedendaagse gezangen die in die reformatorische traditie staan. In aflevering 3 van deze serie noemde ik al een aantal mooie bijbelliëden van André Troost. Ook van de bijbelliëden in het Liedboek en van enkele 'vrije' liederen van dezelfde

dichters kan (een bescheiden en onderscheidend) gebruik worden gemaakt. Op deze plaats zal ik niet allerlei bundels en bundeltjes noemen waaruit kan worden geput. Ik maak een uitzondering voor de gereformeerde bundel *Uit aller mond*. Deze bundel is tot stand gekomen op initiatief van de Chr. Geref. Deputaten, maar aan de samenstelling ervan hebben ook Nederlands Gereformeerden, vrijgemaakt-gereformeerden, hervormden en anderen meegewerkt. Het is een bundel voor gezin, school, vereniging en koor, maar ze bevat ook goede liederen voor de eredienst (zoals de genoemde van André Troost). Er zijn gelukkig alternatieven genoeg voor de grote stroom van horizontalistische liederen die via *Zingend geloven* en andere bundels over ons heen komt! Daarnaast is dan nog te denken aan liederen die weliswaar niet in de reformatorische traditie staan, maar daarbij ook niet detoneren: een enkel Opwekkingslied bijvoorbeeld – al moet de bundel niet bol staan van kwaliteitsarme 'wegwerplieder'. Bovendien moeten hedendaagse gezangen, al of niet reformatorisch, de liederenschat der eeuwen niet overwoekeren. Elke gezangenbundel is 'gedateerd', maar de zwakte van veel gezangenbundels is dat ze té gedateerd zijn. Ik pleit voor een ringband-systeem, omdat de tijd dat dingen nog definitief waren, definitief voorbij is. En omdat ik niet wil blijven bij een 'eigen' bundel.

Alleen of met anderen?

Moeten we het alléén doen of samen met andere reformatorische kerken? Is de tijd nu wel rijp voor samenwerking? Ik denk dat we het werk alvast moeten opstarten. Maar ik zie op vrij korte termijn al mogelijkheden tot samenwerking met de vrijgemaakt-gereformeerden. De vrijgemaakten zijn namelijk uitgeroerd in hun vingerhoedje gezangen (41 stuks). De roep om méér gezangen, om een volwaardige gezangenbundel, klinkt daar steeds luider. Er is een inventariserend deputaatschap ingesteld en, als ik onze vrijgemaakte broeders goed ken, zal daar een inventief deputaatschap op volgen. Het lijkt me wenselijk dat een door de LV benoemde gezangencommissie samenwerking zoekt met het vrijgemaakt deputaatschap. Het gevoel voor kwaliteit is daar groeiende; geestelijk onderscheidingsvermogen is er nog ruim aanwezig. We hoeven niet naar Canossa, maar de Broederpoort door. Een ringband-systeem zal samenwerking vergemakkelijken: zij zingen immers (gedeeltelijk) uit een andere psalmberijming dan wij. En in een reformatorisch liedboek hoort uiteraard het volledige, onverkorte, Psalter! Een ringband-systeem heeft nog een voordeel. Ook de christelijke gereformeerden zullen straks opschrikken bij de vervanging van het Liedboek door Liedboek-2000. Zij kunnen zich dan aansluiten bij een samenwerkingsverband dat een reformatorische gezangenbundel op het oog heeft. Op dit moment is samenwerking met de chr. gereformeerden nog heel moeilijk,

doordat zij zelf nog zeer verdeeld zijn – maar over tien jaar kunnen de kaarten totaal anders liggen. Hetzelfde geldt van de Geref. Bond, waar de principiële dominee Paul de discussie over gezangen-zingen heeft opengebroken. Het zou mij niet verbazen als ook de bonders nog vóór de wederkomst in de kerkdiensten van hun Heiland gaan zingen.

In een ringband-systeem bestaat de mogelijkheid om naast een gemeenschappelijke 'stambundel' ook losse katernen op te nemen. De chr. gereformeerden en de bonders zullen ongetwijfeld een aantal piëtistisch-gekleurde gezangen willen zingen die Ned. Gereformeerden en vrijgemaakten liever buiten hun kerkboek houden. Hoe dan ook, er is werk aan de winkel. Dat werk moet nú beginnen, willen we voorkomen dat we straks bij de afschaffing van het Liedboek voor de kerken in een vacuüm terechtkomen en eigenlijk wel *genoodzaakt* zijn Liedboek-2000 over te nemen.

De Landelijke Vergadering staat voor een van de belangrijkste beslissingen in de geschiedenis van onze kerken. Want er zijn weinig zaken die zó'n diepe invloed hebben op het geestelijk leven van mensen als de liederen die zij zingen.

Bram Mieras,
Je geld of je leven.

9 gespreksonderwerpen voor jongeren.

24 blz., f 6,90 ISBN 9070656558

Uitg. De Navigators/Tear Fund, Driebergen

Prof.dr. G.A. Lindeboom Instituut (red.),

De grensen gewaardeerd.

Keuzen in de gezondheidszorg na 'Dunning'.

95 blz., f 18,90 ISBN 9060648374

Uitg. Buijten en Schipperheijn, Amsterdam

Ir. J. Huygen e.a.,

Toekomst voor gereformeerde organisaties.

208 blz., f 24,75 ISBN 9055600156

Uitg. De Vuurbaak, Barneveld

Drs. L.W. de Graaff,

Buitenlanders als burenen.

Over christelijke naastenliefde en vreemdelingenbeleid.

64 blz., f 14,90 ISBN 9055600148

Uitg. De Vuurbaak, Barneveld

P.J. van Kampen, Ede

Als vervolging komt

1. toegewijd sterven

Ik schrijf alle gemeenten en druk alle op het hart dat ik graag voor God sterf. Als u het mij maar niet verhindert. Ik vermaan u: laat uw welwillendheid mij niet ongelegen komen. Laat me toch voedsel zijn voor de dieren. Daardoor kan ik tot God komen. Ik ben de tarwe van God en door de tanden van de dieren wordt ik gemalen opdat ik zuiver brood van Christus zal blijken te zijn. Ja, hitst de dieren op dat ze mijn graf worden en niets van mijn lichaam overlaten. Dan ben ik niemand tot last, als ik gestorven ben. Dan zal ik werkelijk een leerling van Jezus Christus zijn als de wereld niets meer van mijn lichaam zal zien. Smeekt Christus ten gunste van mij opdat ik door die werken een offer voor God blijf te zijn.

Ignatius van Antiochië, martelaar rond 110 A.D.

Bijzondere ontmoetingen

Een paar keer heb ik iemand ontmoet die me een heel bijzonder gevoel gaf. Ik besepte bij die gelegenheden dat de persoon met wie ik sprak heel goed op korte termijn zou kunnen sterven, om zijn geloof.

Het gebeurde eenmaal in India dat een vooraanstaand Christen me zei dat hij bij wellicht niet lang meer zou leven, omdat hij bij fundamentalistische Hindoes op een dodenlijst stond. Het kon elk moment zover zijn dat men hem zou vermoorden. Dat gebeurde vrij geregeld, zei hij; de "ter dood veroordeelde" werd meestal met een dolk neergestoken, terwijl de moordenaar in zijn andere hand een exemplaar van een heilig Hindoeboek, de Bhagavad Gita, zou vasthouden. Dat alles wist hij.

Onlangs kwam ik hem weer tegen. Hij had het overleefd, tot nu toe, maar echt veilig was hij nog steeds niet. In de laatste vijf jaar had hij veel meegemaakt, "maar", zei hij, "ik ben niet meer bang. Ik heb 't idee dat veel Indiase gelovigen niet meer zo bang zijn als toen." Dat werd voor een groot deel door de grote verkiezingsnederlaag van de Hindoe fundamentalisten, de BJP, verklaard. "We hebben nu veel meer het besef dat onze God alle macht heeft. Niemand had die nederlaag verwacht; we hebben ons, menselijkerwijs, proberen te beschermen en toen gebeurde dit. Het is niet uit te sluiten dat fundamentalisme in ons land weer de kop opsteekt, maar de Christenen lijken hun angst te zijn kwijtgeraakt. We weten dat we in Gods hand zijn."

Ook in Nepal hebben we, in dat geval met een camerateam van de EO, mensen ontmoet die weet hadden van intense vervolging; een had jaren in de gevangenis gezeten, was mishandeld maar bleek, als een al oude man, volstrekt ongebroken!

deld maar bleek, als een al oude man, volstrekt ongebroken!

Steeds meer

Naast gelovigen uit de wereld van het Hindoeïsme zijn er in de wereld van de Islam steeds meer mensen te ontmoeten die tot aanvaarden van Christus zijn gekomen en voor die stap al zwaar hebben moeten boeten. De *lijdende Kerk wordt tegenwoordig het meest aangetroffen in de moslimlanden*. Steeds vaker kunnen die mensen ook op onze weg komen, onder andere als asielzoeker in een van onze daartoe ingerichte centra, die verhalen kunnen vertellen van de moeiten, de pesterijen of de regelrechte vervolging in hun eigen land. Om daar als westerse christenen goed op te reageren hebben we wijsheid en veel begrip nodig, en de bereidheid goed naar hun verhaal te luisteren. Eveneens lijkt het nodig dat we ons opnieuw bezinnen op de Bijbel en de historie van Kerk en Zending om enigszins vertrouwd te raken met het verschijnsel "vervolging omwille van ons geloof". We kunnen om allerlei redenen niet doen, alsof vervolging alleen mensen treft die in Christus geloven. Tegelijk moeten we er wel bij zeggen dat zeker ook Christenen die trouw willen zijn, dan hier, dan daar, het slachtoffer van repressie of erger blijken te worden.

De geschiedenis

Het thema is zodanig omvangrijk en heeft zijn vertakkingen naar zoveel kanten dat het volstrekt niet in zijn volle diepte en breedte in een paar artikelen uit de doeken valt te doen, (waarbij bovendien de vraag gesteld moet worden of ik degene ben die daarvoor de aangewezen figuur ben). Toch meen ik dat het thema van vervolging van Christenen weer actueel is en dat er maar eens iemand over beginnen moet; wellicht ben ik dat dan. Primair zou ik voorbeelden uit de kerkgeschiedenis en de historie van de zending willen kiezen, opdat we opmerken hoe in het verleden op vervolging gereageerd is. Daarvoor ga ik deze keer terug naar het begin van de tweede eeuw van onze jaartelling. Dat is een tijd waarin de eerste generatie gelovigen gestorven is; apostelen die het optreden van Christus hebben meegemaakt zijn er niet meer, alhoewel de oudste traditie al meldt dat Johannes heel oud geworden is. (Eusebius. *Kerkelijke Geschiedenis*. boek III. hoofdstuk 23)²

Dat blijkt een tijd waarin vervolging van Christenen voorkomt, zij het dat die vervolging niet of nauwelijks systematisch uitgevoerd wordt en zeker niet overal tegelijk, in het hele Rijk, plaats-

vindt. Vervolging vindt in die vroege periode in de Kerkgeschiedenis voor een groot deel sporadisch plaats en blijkt vaak afhankelijk van de ijver (of gebrek eraan) bij individuele hoogwaardigheidsbekleders in een bepaalde regio.

Ignatius van Antiochië

Een van de vroegste martelaren uit na-nieuwtestamentische tijd is Ignatius, bisschop/voorganger van de gemeente in Antiochië.

We hebben van hem een zevental brieven over, gericht aan een zestal gemeenten. Met de Brieven van Clemens van Rome, die men in 95 AD dateert en wellicht de Didache, de Onderrichting in de Leer van de Apostelen, horen ze tot de oudste christelijke geschriften die we over hebben. De aanleiding van die geschriften is wel interessant. In de Syrische stad Antiochie breekt vervolging uit. De plaatselijke voorganger Ignatius wordt daarvan het slachtoffer. Hij is al sinds 69/70 A.D. leider van de christelijke gemeente van de stad en heeft kennelijk jaren min-of-meer ongestoord zijn taak kunnen uitvoeren. Nu echter wordt hij opgepakt en op transport naar Rome gesteld. Daar, in die stad zal zijn vonnis worden voltrokken; hij zal in de arena sterven. "Ad bestias", "tot de beesten", heeft zijn vonnis geluid.

Dat weet hij, als hij samen met andere gevangenen de lange reis, over land en zee, naar de Rijkshoofdstad onderneemt. Hij wordt bewaakt door tien soldaten die zich kennelijk uitermate slecht gedragen. "Vanaf Syrië tot Rome vecht ik tegen beesten te land en op zee, dag en nacht, gebonden aan tien luipaarden: een troep soldaten. Ze zijn nog beestachtiger, als men ze goed doet. Ik maak in grote mate kennis met ongerechtigheden, maar niet ben ik daardoor gerechtvaardigd." (Romeinen V. 1)

Onderweg blijkt het echter zeer goed mogelijk om wezenlijk en intiem contact aan te gaan met Christenen uit gebieden waar men doorheen trekt. In die gebieden heerst op dat moment geen vervolging, zodat gelovigen zich vrij tot Ignatius begeven, zonder van de overheid repercussies te hoeven vrezen! (Voordat Ignatius het leven laat weet hij ook al dat de vervolging in Antiochië weer voorbij is; maar in de korte periode dat die woedde is hij veroordeeld en het vonnis blijft van kracht, ook nu in zijn stad de rust is weergekeerd.)

Dr. Klijn zegt het als volgt: "In de steden die men aandeed toonden de christenen hun medeleven. Als men ergens halt hield, kwamen zelfs afgevaardigden uit naburige gemeenten om Ignatius te zien en naar hem te luisteren. Men ging zelfs nog verder: uit sommige gemeenten zond men boden om de komst van Ignatius bij andere gemeenten aan te kondigen. () Er is echter niet alleen sprake van loutere belangstelling. De

gemeente in Efeze en Smyrna wezen op verzoek van Ignatius (*Eph. II*) Crocus en Burrus aan om hem op zijn veredere reis te vergezellen. (*Philad. XI 1*) Zo konden ze hem behulpzaam zijn bij het schrijven van zij brieven aan de gemeente in Rome (*Rom. X*), Smyrna (*Smyrn. XII*) en Phialdelphia (*Philad. XI 1*) () Dit alles laat zien welk een netwerk aan verbindingen aanwezig was tussen de verschillende christelijke gemeenten. Maar hiervan zou niets meer bekend zijn als Ignatius op zijn reizen geen brieven had geschreven³."

Zo zitten dus mensen bijeen die hetzelfde geloven, die vanwege hun afwijkend geloof gelijkelijk onder het waakzaam oog van de overheid vallen, en toch de een is vrij en de ander is erom ter dood veroordeeld. In gesprekken met die Christenen van her en der komen diverse kwesties aan de orde. Soms komt Ignatius, die ook buiten zijn gemeente groot gezag heeft, per brief nog eens op de besproken zaak terug. Via zijn kontaktpersonen geeft hij de bewuste brieven aan de diverse gemeenten mee. In de brieven, die ook nu nog zeer de moeite van het lezen waard zijn komt herhaaldelijk bestrijding voor van de dwaling van het Docetisme, de opvatting dat Christus slechts in schijn geleden zou hebben. Nog vaker echter komt het probleem van de kerkelijke verdeeldheid aan de orde. De wijze waarop Ignatius dat probleem wil oplossen doet ons mogelijk erg "rooms" aan; de gemeenschap moet zich steeds weer bij de bisschop voegen en hem volgen; dan komt het allemaal goed tussen God en mens. Een sterk hiërarchische visie op de ambten is duidelijk merkbaar -en dat al zo vroeg in de Kerkhistorie...

Niet tussenbeide komen!

Het meest valt op dat Ignatius een man is die beseft dat hij gaat sterven en die daar vrede mee heeft gekregen. Meer nog, in de brief die hij aan de gemeente van de Romeinen vraagt hij met nadruk of ze alsjeblieft niet tussenbeide te komen, als zijn proces voorkomt. Hij komt naar Rome om er te sterven en zou het verschrikkelijk vinden, als mensen door hun visie op behulpzaamheid hem van zijn doodvonnis zouden gaan redden! De brief aan de gemeente in Rome is overduidelijk met het doel geschreven, dat ze dat niet zullen proberen...

Zegt hij in zijn brief aan de Efeziërs dat hij hoopt "in Rome tegen de wilde beesten te mogen vechten om zo een leerling te mogen zijn" (*Efeziërs I, 2*) in zijn brief aan de Romeinen doet hij er bepaald nog een schepje boven op: "Ik verheug me op de beesten die voor me in gereedheid worden gehouden en ik bid dat ze het kort met me zullen maken. Ik zal ze ophitsen om me vlug te verslinden. Het zal anders gaan dan wanneer ze uit angst niet durven aanvallen. Als ze onwillig zijn en niet willen, dan zal ik ze dwingen." Tegenover het (begrijpelijke, menselijke)

gevoel van afgrijzen om het lot van de martelaar, zoals de gemeente in Rome dat voelen kan, zegt hij: "Vergeef me, ik weet wat het beste voor me is. Nu begin ik discipel te worden. Niets dat zichtbaar of onzichtbaar is moet zich voor me inspannen, opdat ik bij Jezus Christus kom. Vuur, kruis, gevecht met de beesten, breken van beenderen, ontwrichten van ledematen, totale verbrijzeling van het lichaam, wrede kwellingen van de duivel, laat ze maar komen, als ik maar bij Jezus Christus kom." (*Romeinen V. 2, 3*)

Morbide of masochistisch?

Zo komt hij tot zijn forse uitspraken, die voor 'n twintigste-eeuwse mentaliteit toch wel zeer bizar kunnen overkomen. Stel je voor, iemand zegt: als die beesten geen trek in me hebben, dan zal ik ze daartoe aanzetten, maar verscheuren zullen ze me en ik wil niet dat niemand me mijn martelaarskroon afpakt. Is dat niet morbide of een dubieus masochistisch trekje? Ik weet het antwoord op die vraag niet. Een psychologisch rapport over des bisschops persoonlijkheidsstructuur is ons niet geschonken.

En toch...

Tegelijk kan men zich natuurlijk nog een ding afvragen: zitten wij met onze visie op het behoud van ons fysieke leven ten koste van alles per se dicht bij de wil des Heren? Weten we dat wel zeker? Er is bij me geen enkel verlangen om de extreme uitspraken van de Antiocheense bisschop tot gemiddelde houding van een Christen te verheffen. Daarvoor staan ze ook in de historie wat apart van de inhoud van latere martelaarsacten. Ignatius is wel een beetje erg radicaal misschien. Niettemin zijn de volgende uitingen van Ignatius voor ons misschien ook de moeite van het overdenken waard, al was het alleen maar omdat ze uit zo'n andere beleavingswereld stammen dan de onze: "Het is schoner te sterven voor Jezus Christus dan te heersen over de uiteinden der aarde. Hem zoek ik die voor ons stierf. Hem wil ik die voor ons opstond. Mijn geboorte is aanstaande." (VI. 1)

Ignatius zegt wat we in de Rooms-katholieke heiligenkalender steeds opmerken: de sterfdag van de heilige is de verjaardag, zijn of haar geboorte in de eeuwigheid. Bij Ignatius ligt het accent wel heel erg op "het leven der toekomstige eeuw". Bij ons is dat echter wellicht wel eens erg weinig het geval, beïnvloed als we worden door de twintigste eeuw.

Noten

1. Ignatius van Antiochië. Brief aan de Romeinen. IV. 1,2. geciteerd uit A.F.J. Klijn. *Apostolische Vaders 1*. Kok, Kampen. 1981. pp. 98,99.
2. De laatste uitgave in onze taal mij bekend is die van Prof.D. Franses. uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1946.
3. Klijn. a.w. p.15, 16.

H. Algra, Den Helder

Ik wou dat ik kón geloven

Eén van de sprekers op de Ontmoetingsdag in Barneveld was drs. W.G. Rietkerk uit Utrecht. Vorig jaar verscheen van zijn hand een boek, dat inmiddels al een herdruk beleefde. De titel is 'Ik wou dat ik kón geloven'. Op een aantal bijbel- en gespreksgroepen werd het boek besproken: het heeft zijn weg dus al gevonden in onze kerken. Deze bespreking heeft helaas wat langer op zich laten wachten dan mijn bedoeling was¹.

Ds. Rietkerk noemt zijn publikatie 'een boek voor gelovigen, die zich soms diep ongelovig voelen en een boek voor ongelovigen, die zich soms diep gelovig wensen' (11). Met deze zin wordt een opmerkelijke invalshoek in het boek zichtbaar. Het komt voor dat mensen wel willen geloven, maar ze ervaren een blokkade; ze kunnen kennelijk niet tot overgave komen². Diezelfde blokkades kunnen zich echter ook bij 'kerkse' mensen voordoen. Er is iets waardoor de groei van het geloof geblokkeerd raakt. Daarom: een boek voor gelovigen en voor ongelovigen.

Veranderende gesprekken: verstand en gevoel

In het boek van drs. Rietkerk wordt veel aan de orde gesteld. Het is onmogelijk om op de vele zaken, die de auteur beschrijft uitgebreid in te gaan. Door enkele opmerkingen uit de hoofdstukken naar voren te halen hoop ik de lijn van het boek enigszins duidelijk te kunnen maken.

In het eerste hoofdstuk laat Rietkerk zien dat de discussie met niet-christenen na de Tweede Wereldoorlog steeds weer een andere kleur heeft gekregen. Na de vaak verstandelijke discussies over de vooronderstellingen in de jaren '50 spelen in onze tijd zich veel vragen af op het gevoelsvlak. Rietkerk is daar niet negatief over; gevoel en verstand spelen immers beide een belangrijke rol in het geloof.

De vragen die aan christenen in de jaren '90 worden gesteld zijn anders dan de vragen uit de jaren '50 (blz. 15 e.v.). Het is belangrijk om je dat in het contact met niet-christenen te realiseren! Wie dat niet doet, slaat in de discussie met anderen fors de plank mis: hij geeft antwoorden op vragen die niet gesteld worden.

Teleurstelling en verdriet

Hoe gaan we om met teleurstelling en verdriet? Het is een vraag die iedere christen kent. Sommigen stellen later hun 'verhaal' op schrift, zoals Prof. dr. W. ter Horst. Hij werd in zijn leven meerdere malen geconfronteerd met indringend verdriet. In zijn recente publikaties vergelijkt hij het rouwproces met een doolhof, waarbij je stapje voor stapje op zoek bent en soms een eind terug moet³.

In het 2e hoofdstuk schrijft Ds. Rietkerk over het verwerken van teleurstellingen.

Christenen kunnen bidden, maar als God ons gebed niet lijkt te verhoren, wat gaat er dan in ons om? Als we worden afgewezen, welke reactie laten we dan zien? Verkeerd omgaan met teleurstellingen heeft gevolgen voor ons persoonlijk leven en voor de omgang met anderen en met God. Rietkerk ontleent in dit hoofdstuk veel aan het boek 'Inside Out' door Larry Crabb⁴. Wees je bewust van je gevoelens, erken je teleurstelling en aanvaard correctie. Dat wil dus niet zeggen, dat we niet boos of teleurgesteld mogen zijn! Het 'leer mij volgen zonder vragen' is niet de weg, die de Bijbel ons als eerste en enige reactie op teleurstelling en verdriet voorschrijft. In het 7e hoofdstuk gaat ds. Rietkerk nader in op het verwerken van verdriet. Hij noemt daarbij als kernthema's: moedig protest, oplettend geloof en verstilde overgave.

Angst en schuld

Angst komt ook bij veel christenen voor. Je kunt zo bang zijn voor veranderingen, dat je tot een gebundene wordt. Je kunt zo bang zijn voor kontakten, dat je mensen alleen maar oppervlakkig wilt leren kennen. Tegenover deze angsten stelt Rietkerk een bijbels mensbeeld. Gebrokenheid is niet het gevolg van verlies van innerlijk evenwicht (zoals de New Age-beweging beweert), maar het gevolg van gebrokenheid in relaties. Volgens de Bijbel draait het niet om de harmonie, maar om de therapie: genezing (53).

Wat is schuld en wat is schuldgevoel? De wachtkamers van therapeuten zitten vol met mensen, die zich schuldig voelen, maar waarover? Men maakt in de hulpverlening in dit verband wel eens onderscheid tussen reële schuld en neurotische schuld⁵. Rietkerk plaatst het denken over schuld mede in een maatschappelijk kader. Verhelderend is het onderscheid dat hij maakt tussen de schuldcultuur en de schaamtecultuur. In onze tijd spelen schuldgevoelens veel minder een rol dan vroeger, daarom is schuldvergeving voor velen ook een leeg woord geworden. Maar duizenden zitten wel met een schaamtegevoel: ik schiet tekort, ik ben niet de moeite waard.

Levensloop

Voor een inzicht in de levensloop van de mens maakt Rietkerk gebruik van de ontwikkelingsfasen zoals deze door Erik Erikson zijn beschreven. De groei van de mens vindt plaats in 'etappes'. Men kan harmonieus een fase doorlopen, men kan echter ook beschadigd raken en op dit punt in de rest van zijn leven kwetsbaar blijven of zelfs blokkeren. Naar mijn mening is Erikson er in geslaagd om de emotionele ontwikkeling van de mens helder in kaart te brengen. De keus voor zijn 'model' door ds. Rietkerk kan ik dan ook zeker onderschrijven. De auteur laat in het 5e hoofdstuk

van zijn boek zien hoe deze ontwikkelingsfasen raakvlakken hebben met de ontwikkeling van het geloofsleven. Je kunt iedere fase zien als een 'opdracht', waarin de mens bepaalde 'vraagstukken' moet verwerken. Wanneer beschadigingen optreden, is het moeilijk om de opdracht af te maken. Zo maakt een barst in het fundament van de levensloop (het basisvertrouwen) het voor iemand bijzonder moeilijk om zijn vertrouwen op anderen (en op de Ander) te stellen. De ander wordt met voortdurend wantrouwen bekeken, want hij heeft het op mij voorzien. God kan voor zo'n persoon de grote-Boeman worden, iemand die jou altijd in de gaten houdt om te kijken of je iets verkeerd doet. Dat God jou wil aanvaarden zoals je bent valt dan moeilijk te begrijpen.

Beschadigingen

We schreven al over beschadigingen in de emotionele ontwikkeling. Deze beschadigingen kunnen de groei van het geloof ernstig belemmeren. Hoe moet een meisje, dat incest-slachtoffer is van haar vader, zich als volwassen vrouw aan de hemelse Vader kunnen toevertrouwen? Hoe moet een kind dat liefde werd onthouden als het niet strikt aan de huisregels gehoorzaamde ooit leren om soepel met regels om te gaan? "Elke wetsregel (ook in de kerk) wordt dan met een omheining van geboden en verbodjes keurig afgegrensd, zodat geen overtreding meer mogelijk is" (91). Is ds. Rietkerk dan van mening dat het geloof psychologisch verklaarbaar is? Nee, want juist op dit punt laat hij iets zien wat andere auteurs vaak achterwege laten. Over mensen die geen basis-veiligheid in hun leven hebben kunnen opbouwen schrijft hij: "Er is een bijzondere genadegave van Gods Geest voor nodig om zo iemand op zijn levensweg te houden en zijn steeds opkomende wantrouwen te genezen" (82). Het komt dus voor dat mensen in hun geloof niet kunnen groeien, omdat er in hun levensloop een belangrijk probleem is ingeslopen. Maar het geloof is niet rechtlijnig van die psychologische factoren afhankelijk. Kan iemand die tijdens zijn levensloop beschadigd werd wel volgroeid zijn in Christus? Ds. Rietkerk: "Ik zeg op dit punt geen absoluut nee! De genade van God is zó groot, dat hij sommige zeer diep gewonde mensen helemaal aanspreekt. Ik ken psychisch gehavende mensen die tegelijk een echt en levend vertrouwen op God hebben...." (89).

Psychologie en pastoraat

De inhoud van 'Ik wou dat ik kón geloven' laat vragen achter op het grensgebied van pastoraat en psychologie. Eén van die vragen is in hoeverre de predikant (of een andere ambtsdrager) tevens therapeut zou moeten zijn. Zoals een herder toeziet op zijn kudde, zo is

een goed pastor bewogen met het leed en de emoties van zijn gemeenteleden. In iedere gemeente zijn broeders en zusters kwetsbaar door wat ze in vroeger jaren mee hebben gemaakt. Als pastor zou je hun levensverhaal moeten kennen⁶ om enigszins te begrijpen waarom ze op een bepaalde manier kijken naar situaties binnen en buiten de gemeente. Het kan je milder maken in je oordeel. Een predikant, die de kans heeft om zich intensief met deze vragen bezig te houden, zal echter merken dat hij altijd tijd tekort komt. Bovendien is het de vraag of je als predikant tevens 'behandelaar' zou moeten of kunnen zijn. Waar houdt de verantwoordelijkheid van de predikant op en op welk moment moet hij 'verwijzen' naar een therapeut?

Het gebruik maken van methoden uit de psychologie draagt ook een gevaar met zich mee. Je moet zelf 'gegroeid' zijn om goed met deze methoden om te gaan. Daarom is het van belang dat in de opleidingen voor predikanten op evenwichtige wijze aandacht wordt besteed aan de plaats en de (on-) mogelijkheden van de psychologie. Een risico van de inhoud van boeken op dit gebied is, dat de lezer met de gegevens 'aan de haal gaat'. Let wel: deze opmerking betreft de lezer en niet de auteur van dit boek, want de toepassing van gegevens uit de pastorale psychologie is bij ds. Rietkerk in vertrouwde handen. De lezer die echter te snel psychologische principes uit de kast haalt, plaatst ook te snel anderen in een bepaald vakje. Het kan zelfs hoogmoed in de hand werken: jij weet immers wel hoe de ander in elkaar zit. Er zijn veel 'amateur-psychologen' (ook in de gemeente) die fout ingegaan doordat ze een psychologisch principe rechtlijnig toe wilden passen op mensen uit hun omgeving. Wat ze vergaten is dat er meer is tussen hemel en aarde dan alleen psychologische principes.

Kleine punten van kritiek

Op grond van de titel had ik een iets andere inhoud van het boek verwacht. Doet de titel de inhoud van het boek wel helemaal recht? Ik verwachtte meer te lezen over het gesprek met niet-christenen. Dat thema komt eigenlijk alleen in het eerste hoofdstuk uitgebreid aan de orde. Het boek blijkt zich echter vooral te richten op vragen, waar christenen zelf mee kunnen worstelen bij de groei van hun geloof. Dat neemt overigens niet weg dat de inhoud van het boek ook goed gebruikt kan worden bij het gesprek met niet-christenen. Het boek is inmiddels op een aantal bijbel- en gesprekskringen intensief gebruikt. De vragen aan het eind van ieder hoofdstuk geven een ingang voor verdere discussie. Toch denk ik niet, dat iedere gesprekskring met de inhoud uit de voeten kan. Sommige gedeelten vragen te veel (voor-)kennis en zijn lang niet voor ieder gemeentelid gemakkelijk toegankelijk. Wat de (redactionele) inhoud betreft kan het een nadeel zijn, dat het boek uit een aantal losse hoofdstukken is opge-

bouwd, die elkaar ook weer ten dele overlappen. Mogelijk zijn het bewerkingen van (losse) lezingen. Misschien zou een redactionele bewerking de toegankelijkheid kunnen vergroten. Ook de literatuurlijsten zouden dan enigszins herzien kunnen worden. De gegevens over de boeken zijn namelijk niet altijd volledig en ik vroeg me ook wel eens af waarom een bepaald boek niet vermeld werd. Soms mist de naam van de uitgever, een enkele keer wordt de titel van een boek of de naam van de schrijver niet correct weergegeven. Dat is lastig voor iemand die verder wil lezen.

Een boek dat je bijblijft

Met de voorgaande vragen en de kleinere punten van kritiek wil ik allermist beweren, dat het boek van Ds. Rietkerk niet de moeite waard zou zijn. Ik heb het met veel interesse gelezen. Je merkt door het hele boek heen, dat hier iemand aan het woord is die diepgaand studie heeft gemaakt van hedendaagse vraagstukken. Ds. Rietkerk laat zien hoe mensen in de loop van hun leven gevormd worden. Ook toont het boek aan hoe allerlei hedendaagse stromingen (zoals New Age) mensen op een verkeerd spoor zetten en uiteindelijk het antwoord op de wezenlijke vragen schuldig blijven. De auteur doet dat niet door direkt iedere vreemde gedachte af te wijzen. Eerst wordt er geluisterd en 'gewogen', daarna volgen de antwoorden. De inhoud is dan ook buitengewoon belangwekkend voor iedereen, die iets meer wil weten over ontwikkelingen in onze samenleving.

Het meest bijzondere van het boek vind ik echter het perspectief dat geboden wordt. Dwars door alle persoonlijke ellende heen en dwars tegen de tijdgeest in geeft Ds. Rietkerk in ieder hoofdstuk diepgaande en wezenlijke antwoorden. "Wie volhardt, die zal Ik geven de witte steen met een naam erop die niemand kent dan wie hem ontvangt". Dit perspectief maakt 'Ik wou dat ik kón geloven' tot een boek-met-Inhoud. Het blijft je bij en het is het waard om door velen gelezen en herlezen te worden.

Noten

- 1 Besproken wordt: Ik wou dat ik kón geloven, door ds. W.G. Rietkerk. Uitgave: Kok/Voorhoeve, 1993; 142 pagina's, f 22,50
- 2 In de jaren '50 wees Prof. dr. H.C. Rümke (destijds hoogleraar psychiatrie in Utrecht) al op emotionele blokkades in de groei naar een volwassen geloof (in: Karakter en Aanleg in verband met het ongeloof; thans uitgegeven door Kok/Voorhoeve). Zijn publikatie wordt echter niet vermeld in de literatuurlijst van het boek van Ds. Rietkerk.
- 3 Over troosten en verdriet, besproken in 'Opbouw', 30e jrg. (1986), nr. 40
- 4 In de literatuuropgave wordt de engelse uitgave vermeld, maar inmiddels is er een vertaling in het Nederlands verschenen: 'Van binnen uit', Navigators/Novapress, 1993).
- 5 Zie hiervoor bijv. ds. P.A. Heij: Psychisch, dat is óók wat! (in de serie Pastoraal perspectief, Oosterbaan & le Cointre, 1992)
- 6 Zie voor een verdere uitwerking o.a. de publikaties van ds. R.R. Ganzevoort, zoals: Levensverhalen (Kok/Voorhoeve, 1989; besproken in 'Opbouw', 33e jrg. (1989), nr. 17.

Oproep in verband met uitgave collegedictaten prof. dr. K. Schilder

In 1992 is opgericht de *Prof. Dr. K. Schilder Stichting*, die zich ten doel stelt de volledige werken van prof. dr. K. Schilder (1890-1952) uit te geven. Binnen dat kader wordt ook een publicatie voorbereid van de collegedictaten die hij van 1934 tot 1952 in Kampen heeft gegeven.

Een respectabel deel van deze dictaten is in de loop der jaren reeds door studenten (buiten verantwoordelijkheid van Schilder) uitgegeven. Maar afgezien van het feit dat van vele colleges niet zulke verslagen zijn gemaakt, blijven ook bij de uitgegeven dictaten regelmatig vragen open en passages moeilijk te begrijpen. Omdat de uitgave zoals die nu wordt voorbereid bedoelt een zo getrouw mogelijk beeld te geven van wat Schilder op zijn colleges naar voren heeft gebracht, bestaat er behoefte aan gegevens over colleges waarvan geen verslag is uitgegeven of over zaken die niet in de uitgegeven dictaten zijn opgenomen.

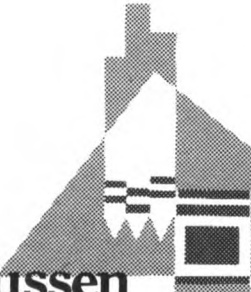
Het kan daarbij bijvoorbeeld gaan om (eigen of geërfde) persoonlijke aantekeningen van colleges van Schilder, correcties of aanvullingen die vanuit eigen kennis op de uitgegeven dictaten zijn aangebracht, of meer gedetailleerde data van de verschillende colleges.

Het zou ook kunnen zijn dat er mensen beschikken over *aantekeningen van Schilder zelf*. Van de aantekeningen waarmee hij zijn colleges voorbereidde is immers maar een klein gedeelte in het Schilder-archief aanwezig.

Omdat Schilder, vooral in de latere jaren, op college intensief van zijn eigen bibliotheek gebruik heeft gemaakt, kunnen tenslotte ook van belang zijn de aantekeningen die Schilder zelf in zijn eigen boeken heeft gemaakt (onderstrepingsen, 'indexen' op schutbladen, etc.). Een groot gedeelte van zijn bibliotheek is echter in de handel gebracht en her en der verspreid geraakt.

Wanneer u over dit soort gegevens beschikt, wordt u vriendelijk verzocht hierover (lieft schriftelijk) contact op te nemen met ondergetekende, bewerker van de uitgave.

W. van der Schee
Keizer Ottolaan 34
3632 BW Loenen a/d Vecht
Tel. 02943-2706

Tussen kerk en keuken

Margreet Majers-Kroes, Alkmaar

Flops

„Mam, wil je die stapel 'Trouw's' laten liggen? Er staan een paar artikelen in die ik uit wil knippen,” zei Janneke, onze dochter. Ze zag dat ik aanstalten maakte om het konijnehok te verschonen en stelde haastig haar informatiebron veilig.

„Komt in orde snoes, ik neem deze wel” zei ik welwillend en pakte een stapel Nederlandse Dagbladen. „We zullen het konijntje eens een goed gereformeerde ondergrond geven, misschien knapt ze er vlugger van op.”

„Ik help het je hopen,” zei Janneke en ging met me mee naar buiten, waar Flopsje, het dwergkonijn van Reinier, in een hokje zat.

Ons konijn is 'lopend patiënt'. Een paar weken geleden vonden we haar op een warme zondagmiddag, zielig in elkaar gedoken in een hoekje van de ren. Ze kwam niet overeind toen Reinier haar een worteltje gaf en zelfs het blaadje andijvie dat Janneke haar voorhiel en waar ze normaal op af sprint, bracht haar niet op de pootjes. Ze bleef doodstil zitten en haar neusje bewoog zenuwachtig.

„Wat is er beestje,” zei Janneke en aaide Flopsje achter haar oren. Nu maken konijnen bijzonder weinig geluid en het onze is daarop geen uitzondering. Flops zei niets.

Alleen toen Reinier haar wilde pakken gaf ze een 'Gurk...Gurk'-geluidje en strompelde weg.

„Ach... wat zielig! Ze is mank... Kijk eens naar haar pootje. Dat hangt helemaal slap!” riepen Janneke en Reinier tegelijk.

Binnen een paar tellen stond het hele gezin om het gaas heen.

„Mam, je moet meteen naar de dierenarts met haar, hoor,” zei Janneke.

„Op zondag... Ben jij niet lekker,” zei ik nuchter. „Eerst maar eens afwachten hoe het morgen is!”

Maar de volgende morgen was er geen verbetering zichtbaar en het konijn had duidelijk pijn. Op naar het spreekuur van de dierenarts. Reinier, die vreselijk met het diertje te doen had, hield haar op schoot in de wachtkamer. Het was voor mij de eerste keer dat ik bij een dierenarts zat en de overeenkomst in conversatie tus-

sen de wachtenden daar en de wachtenden bij een gewone arts verbaasde me.

Een mevrouw met een hond formaat kalf, wees op de doos en zei tegen Reinier: „Wat heeft hij?”

„Zij... Dit is een zij.”

„O... dat is niet zo goed te zien.”

„Ze heeft haar pootje bezeerd.”

„O, wat sneu.”

En dan begin je sociaal terug: „Dat is een mooie hond.”

„Ja hè... En zoet mevrouw! Je hoort haar niet. Gemakkelijk beest... Daar kan je er wel tien van hebben.

„Tien! Nou, nou.” Ik zag meteen een stal voor me. De dame streelde haar hond teder over de kop en de hond jankte.

„Houden honden van konijnen?” fluisterde Reinier beducht.

Er ik zei zacht terug: „Ja... Erg.”

Hij legde zijn handen stevig op de doos en maakte kalmerende geluiden tegen het konijn.

Toen we aan de beurt waren liet de assistente ons in een kleine behandelkamer en zei: „U moet straks niet schrikken, want de dokter komt helemaal ingepakt binnen. Hij is namelijk allergisch voor knaagdieren.”

Reinier en ik dachten aan een mop en proesten waarderend.

Toen ging de deur open en de dokter kwam binnen, in plastic gehuld.

Hij zag eruit als een mengvorm tussen een middeleeuwse pestdokter, u weet wel, met zo'n witte kap, en een maanmannetje.

„Tjonge...,” hoorde ik Reinier binnensmonds mompelen.

„Mijn assistente heeft verteld dat ik allergisch ben?” zei de dierenarts vanachter zijn plastic masker. Wij knikten ernstig.

Hij boog zich over het konijntje en constateerde een gebroken poot. Een half uur later liepen we weer terug. Flopsje zat in het gips en ik moest een hoesje maken zodat ze het gips er niet af kon knagen.

Omdat het een damesachtig konijn is, maakte ik er één van witte katoen met een groene strik. Het stond haar chic.

Inmiddels is het gips er af, maar ze moet nog een week in haar nachthok blijven. Dat vraagt veel schoon stro en stapels kranten. Ik geef het konijn graag kwaliteit, dus de krijgt de degelijke pers als ondergrond. Geen advertentiebladen, geen Libelles, geen Donald Duck's, want die zitten niet lekker en nemen niet op. Gewoon Trouw of het Nederlands Dagblad.

Helaas gaat er door dat dubbele gebruik wel eens een artikeltje verloren dat in een knipselmap thuisloopt, maar tenslotte moet je iets voor je dieren overhebben.

Zo is het maar net!

Voor de kinderen

Puzzelhoekje

De vorige keer hebben we het gehad over het volk Israël dat een woning moest maken voor God.

Ook voor de priesters en hogepriesters werd voorgeschreven hoe de kleding gemaakt moest worden. Bij de kleding van de hogepriester moest ook een borstschild der beslis-

sing gemaakt worden. Dit borstschild werd met vier rijen edelstenen bezet, met op elke steen de naam van één van de twaalf stammen.

Kunnen jullie nu de twaalf edelstenen op de juiste plaats in de puzzel invullen?

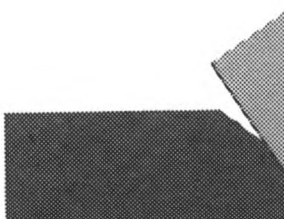
Op de omcirkelde vakjes kun je dan vinden wat er achter dit schild te vinden was.

1. agaath	7. diamant
2. robijn	8. hyacint
3. jaspis	9. ametist
4. topaas	10. kornaliyn
5. smaragd	11. karbonkel
6. saffier	12. chrysoliet

De oplossing van de vorige keer is:

1. acaciahout, 2. cherubs of engelen, 3. om draagstokken door te doen, 4. ramsvellen, 5. olijfolie, 6. 10 banen.

G. Wijkhuizen-van Vuuren, Den Helder

Terloops

P.C. van Wijk

Plezier beleven aan de kerk 1

Er is de laatste jaren veel geschreven over gemeente-opbouw, ook in ons blad. En dus is het niet mijn bedoeling dat eens dunnetjes over te doen. In het najaar van 1992 verscheen bij Kok in Kampen echter een boekje onder de titel 'Plezier beleven aan de kerk'. Het is geschreven door George Brucks, bekend van Youth for Christ, en Piet van Midden, gereformeerd predikant te Lisse. Aan de laatste belofde ik

indertijd er eens iets over te schrijven. Maar daar kwam het tot nu toe niet van. Tijdens de Opbouw-vergadering van 26 maart hoorde ik Kapitein J. Kor van het Leger des Heils spreken over 'Christelijke dienstverlening in een gesecculariseerde wereld'. De toespraak was goed en de bespreking niet minder. In die bespreking wees de spreker er op, dat we plezier moeten beleven aan de kerk. Dat is Gods wil. Het is goed, dat een man van 'het leger' dat eens zegt tegen gereformeerde mensen. Want hoevelen van ons hebben geleden aan de kerk? En 'lijden aan' is heel wat anders dan 'plezier hebben in'.

En zo moest ik opeens weer aan dat boekje denken en mijn belofte om er iets over te schrijven. Het boekje is bij de uitgever nog voorradig en kost f 21,50.

Het boekje begint in het 'woord vooraf' zo:

*'Er wordt heel wat over de kerk gepraat.
Onder de borrel en aan de kerkeraadstafel.
Het houdt mensen bezig.
En het houdt ook mensen bezig, dat
het mensen niet meer bezig houdt.'*

En zo zit je eigenlijk meteen in de problematiek. Mensen blijven actief bezig in de kerk en anderen, die eerst ook actief waren, haken af. Ze laten de kerk, en vaak ook het geloof, in de steek. En als je er over gaat praten, kom je vaak terecht bij problemen rond de kerkelijke organisatie, rond de vraag hoe je nu eigenlijk het beste samen kerk kunt zijn.

Interviews

In het boekje staan enkele interviews. Het eerste gesprek was met een zekere Gerard, die heel actief was in een kerkelijke gemeente, maar die op een gegeven moment 'losraakte'. Waarom en waardoor? Bij Gerard zat het vooral vast op 'het niet-duidelijk-zijn' van de kerk in bepaalde situaties en ten aanzien van allerlei actuele vragen. Hij zag te weinig een luisteren naar en uitdragen van de bijbelse boodschap. Er waren wel veel discussies over veel onderwerpen, maar te weinig belijnd. 'En een ieder sprak zijn woord, geletterd of ongeletterd. Gezag (van de bijbel – v.W.) was iets uit de oertijd.' Bij Wim, een man van 43 jaar, lag het weer anders. Hij merkte o.a. het volgende op: „Neem nou een preek. Als dominees nou eens eerst drie minuten zouden besteden aan de vraag wat ze eigenlijk zouden willen zeggen, als ze zouden zorgen dat er eens wat samenhang in zo'n verhaal zit. Ik zou ook zo graag wat betrokkenheid zien van een dominee bij wat hij zegt. Meestal zetten ze zo'n verhaal zomaar neer, brengen ze gewoon wat ideeën naar voren. En soms begrijp ik ook andere dingen niet. Bijvoorbeeld de bijbellesing: leest een predikant uit het Oude en Nieuwe Testament, maar in de preek laat hij een gedeelte helemaal liggen. Ik denk dan: waarom lees je dat eigen-

lijk? Als het een functie heeft, leg het dan uit.'

Voor de duidelijkheid: Wim heeft het over ervaringen in de gereformeerde (synodale) kerken. Maar dat neemt niet weg, dat er lering in kan zitten voor ons.

Management

Enkele anderen, die werden geïnterviewd, bleven in de kerk. Maar ze hadden nogal kritiek, vooral als het gaat over de kerkelijke organisatie. Er is in de kerk vaak een gebrek aan management. Jonge ouderlingen weten soms niet, hoe ze op pad moeten, wat ze moeten zeggen bij een bezoek. En van de oudere ambtsdragers worden ze vaak niet wijzer. En dus is er training nodig. Jonge ambtsdragers worden vaak 'in het diepe' gegooid en ze moeten maar zien, dat ze het hoofd boven water houden. En zo blijft hun werk vaak onder de maat. Het ambtsdragerswerk moet verbeterd worden, er moet een kwaliteitsverbetering komen.

Het zal duidelijk zijn, dat ik zo maar wat opmerkingen doorgeef. Ook in onze kerken wordt het op verschillende plaatsen moeilijk om ambtsdragers te vinden. De motivatie om iets in het kerkelijk leven te doen ontbreekt. De vraag hierbij is of je wat doen wilt voor Jezus. En als je bereid bent om iets te doen, dan komt ogenblikkelijk de vraag naar voren: 'heb je er echt iets voor over of wil je het allemaal zo gemakkelijk mogelijk gaan doen, zonder al te veel moeite?'

De schrijvers wijzen op de noodzaak van 'talentenjacht'. Maar hoe benader je mensen om ze warm te maken om iets te doen? Kun je bv. als oudere ambtsdrager wat warmte overbrengen op een jongere? Niet door allerlei gezwam, maar door te laten zien, dat jezelf geraakt bent door de bijbel, door wat Jezus deed en vraagt.

Het zou goed zijn om jonge ambtsdragers een stukje opleiding aan te bieden, een soort cursus. Daar is wat management voor nodig. Een goede organisatie vergemakkelijkt het werk en maakt het bovendien plezieriger.

alleen van achteren naar voren kan worden gelezen''. De joden schrijven niet zoals wij. Zij beginnen aan de rechterkant van een bladzijde en schrijven naar links, ze beginnen aan de achterzijde van een boek en lezen het naar de voorkant toe. Als ze van rechts naar links een bladzijde doorlezen, gaan ze verder totdat ze de laatste pagina hebben bereikt, maar dat is voor ons de voorzijde, de eerste bladzijde.

Wat bedoelt Luther nu als hij zegt: „Gods wegen lijken op een Hebreuws geschrift dat alleen van achteren naar voren kan worden gelezen?'' Hij bedoelt te zeggen dat Gods wegen niet kunnen worden begrepen door degenen die zich verbeelden dat ze Zijn wil kunnen ontcijferen door na te gaan wat er heden gebeurt, maar alleen door hen die geduldig wachten tot het doel Gods is bereikt en die dan verstaan waarom God de moeilijkheden heeft toegelaten die ze in het verleden hebben moeten verduren. Het is slechts als God Zijn doel heeft bereikt, dat Zijn voorzienigheid en Zijn leiding duidelijk worden. Het is wanneer Hij ons tot het doel geleid heeft, dat wij in staat zijn terug te zien en Zijn wijsheid en macht en genade op te merken bij iedere stap op de weg waarin Hij ons heeft voortgeleid naar de troon en de kroon.

Dan, wanneer wij onze bestemming hebben bereikt, zullen wij een helder inzicht ontvangen in Zijn heerlijke wijsheid en barmhartigheid waardoor Hij ons heeft geleid.

Dit artikel knipten wij uit het blad: 'Getrouw', orgaan van de Internationale Raad van Christelijke Kerken. Wie het geschreven heeft weten wij niet. Het wordt niet vermeld. Het artikel wijst ons een christelijke denkspoor. Als wij serieus bezig zijn met de dingen van onze hemelse Vader zal dat ongetwijfeld zijn geestelijke vruchten afwerpen in ons vaak beproefde menselijke bestaan. En niet alleen wanneer wij onze bestemming hebben bereikt, maar ook voordien al kan het gebeuren, dat wij bij het opmaken van een zekere balans in ons leven opmerken: Het zou wel eens kunnen zijn, dat God dit en dat mij deed overkomen, opdat ik des te meer voor Hem beschikbaar zou zijn.

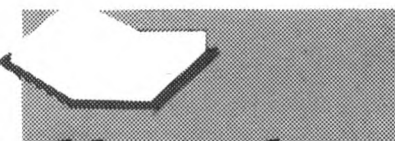
Paulus b.v. had ontdekt, dat zijn handicap verband hield met de bestrijding van zijn hoogmoed. Hij was opgetrokken geweest in de woon- en verblijfplaats van God en zou zich nu van alles en nog wat kunnen gaan verbeelden. Hij getuigt: „Daarom is mij, opdat ik mij niet te zeer zou verheffen een doorn in het vlees gegeven...'' (II Cor. 12:7a). Hij moest leren leven van Christus' genade! Jezus' kracht zou tot volle ontplooiing komen in zijn zwakte. Het ging erom, dat Paulus met zijn blijvende handicap als een ootmoedige apostel optimaal dienstbaar zou zijn aan de evangelieverkondiging in het kader van het komende Rijk van God!

O. Mooiweer, Enschede

Gods wegen

Maarten Luther zegt: „De Wegen Gods lijken op een Hebreuws geschrift dat

Boekbespreking

De profeet

Frank Peretti, **De Profeet**. Novapress. Apeldoorn. 1994. f 34,50

Na twee bestsellers over de Onzichtbare Wereld, over engelen en demonen, en een novelle *Tilly, over de geestelijke gevolgen van het laten aborteren van een kind*, is bij Novapress een vierde werk van Peretti verschenen, *De Profeet*. Het gaat ook in Peretti's laatste boek om vele honderden pagina's proza. Ik heb er een beetje ambivalent op gereageerd en kan dat alleen aangeven door verwijzing naar Peretti's eerdere boeken.

De vorige twee dikke boeken heb ik destijds met interesse, zij het ook toenevende skepsis, gelezen; het waren boeken die niet al teveel inspanning van de lezer vergden en ook wel aardige plots hadden. En ze waren ontegenzeggelijk spannend!

Een engel die vermomd als motorrijder een van de hoofdpersonen redt was me iets te veel van het goede (het kwam wat te dicht bij, letterlijk, een "deus ex machina"! Niettemin, het accent op de noodzaak van gebed, een scherpe maar m.i. niet onjuiste typering van New Age-denken en een inzicht in de Amerikaanse cultuur van Kerk en Staat stonden me wel aan. Beide boeken heb ik, min of meer bij toeval, grotendeels in een en dezelfde flat in de stad Sofia gelezen. Ik was daar bij verschillende gelegenheden om lezingen te geven over alternatieve Religieuze Stromingen en Geestelijke Strijd, thema's die wonderwel bij Peretti's realiteit aansloten. De boeken gaven me op de een of andere manier een steun waarvoor ik toen best dankbaar was. Toch werd me na enige tijd het verblijf in de door Peretti geschilderde onzichtbare wereld ook wel eens iets te veel van het goede. En datzelfde gevoel dat het me toch iets teveel is heeft me bij lezing van *De Profeet*, eerlijk gezegd, wel weer bekropen. Tegelijk weet ik zelf niet of dat nu helemaal reëel is. Er is in het nieuwe boek minder sprake van zowel engelen als demonen dan in de voorgaande twee boeken. Er worden minder "stemmen" vernomen en de kosmische en demonische kaart wordt ook minder opvallend gespeeld. Positiever, er is een scherpe typering van de ethische wereld van de televisiemakers die me niet onjuist lijkt. De Waarheid met een hoofdletter wordt soms verkwanseld in een drang om de kijker steeds sterker prikkels toe te die-

nen, altijd het laatste nieuws en de meest actuele situatie te schetsen. Daardoor wordt trivialisering van het nieuws en vervalsing van de Werkelijkheid in de hand gewerkt. Naar ik vrees, beeldt Peretti behartenswaardig echt bestaande situaties af. Zo komen ze in de VS voor; zo vallen te onzent wellicht ook vergelijkbare situaties te verwachten. Ook in die zin zit de nieuwe "Peretti" dichterbij de door ons dagelijks te ervaren werkelijkheid dan in zijn voorgaande boeken het geval was. De hoogst actuele vraag is dan ook: wat is nieuws en wat is actueel? En vooral: wat is Waarheid?

Eveneens blijkt in dit nieuwe boek weer het vertrouwde accent dat we Gods Woord moeten gehoorzamen en zijn getuigenis luid moeten laten klinken. De noodzaak om voor de Waarheid te staan komt, zoals steeds, goed uit de verf. Als ik alles dat positief heb opgemerkt, word ik toch opnieuw bepaald bij een opmerking in een betrouwbaar evangelisch boek dat een jaar of twee geleden in de States verscheen. Daar las ik: "Zoals Richard Bachs boek Jonathan Livingstone Zeemeeuw (1972) het einde van de jaren '60 en het begin van de jaren '70 markeerde, hebben de mammoet bestseller van Frank Peretti *De Duisternis Aanwezig* en het vervolg de verandering in stemming in het conservatieve Christelijke kamp aan het einde van de jaren '80 getroffen".¹ Dr. Os Guinness, aan wiens boek ik dit ontleen, vervolgt: "Het agressieve vertrouwen dat veel Christenen aan het begin van de jaren '80 toonden sloeg om in alarmisme en in paranoia. Voor hen werd de oorsprong van het probleem plotseling verlegd van het menselijke naar het bovennatuurlijke vlak. Het was niet meer genoeg om de situatie tot de humanisten en New Agers te herleiden, de situatie werd door de duivel zelf veroorzaakt."

Bij lezing van *De Profeet* kan ik me aan diezelfde indruk niet onttrekken. Overal in Peretti's boeken steken boze machten voortdurend de kop op; overal en steeds is er wijdverspreide haat tegen Christelijk geloof en Christelijke ethiek, overal in de VS zijn de dijken die het kwaad moesten tegenhouden definitief en permanent doorgebroken. Dat is een boodschap die ook na enige reflectie er bij me toch niet helemaal in wil.

Op de een of andere manier ademt het boek ook iets teveel een (chiliastische) eindtijdverwachting die ik niet delen kan. Met het vleugje "christelijk-rechtse" politieke opvattingen wordt de inhoud van *De Profeet* zo tot een mengsel dat me niet geheel bekoren kon. Helaas, want ik draag de schrijver eigenlijk wel een goed hart toe. Het is te hopen dat Peretti zijn krachten eens probeert op een geheel ander genre. Na drie dikke boeken moet hij oppassen om niet al te voorspelbaar te worden.

Noot:

¹ Os Guinness & John Seel. *No God but God. Breaking with the Idols of our Age*. Moody. Chicago. VS. 1992. pp. 86,87.

P.J. van Kampen, Ede

Regionaal

Sliedrecht - opening nieuw kerkgebouw

De Nederlands Gereformeerde Kerk te Sliedrecht heeft op vrijdag 24 juni haar nieuwe kerkgebouw aan de Jacob Catstraat officieel in gebruik genomen. Het onderkomen aan de Jan Steenstraat werd na ruim 40 jaar verruild voor een multifunctioneel kerkgebouw, voorzien van diverse vergader ruimten, een studeer- en ontvangstruimte voor de predikant en een aangebouwde pastorie.

De Nederlands Gereformeerde Kerk telt ongeveer 400 leden, waarvan ruim de helft jonger is dan 30 jaar. Vandaar ook dat er behoefte was aan meer ruimte voor met name jeugdverenigingen en kinderclubs. Omdat in het oude gebouw deze voorzieningen niet konden worden getroffen, is besloten tot nieuwbouw, welke binnenkort voltooid zal zijn. Het nieuwe kerkgebouw is ontworpen door architect A. de Ruiter uit Assen, die wat kerkbouw betreft inmiddels zijn sporen heeft verdiend. De uitvoering is in de vertrouwde handen van het plaatselijke aannemingsbedrijf fa. P. Visser.

Het ontwerp vormt een verbinding tussen enerzijds een tweetal schoolgebouwen en anderzijds een rij eengezinswoningen. Het kerkgebouw is daarom in platte laagbouw uitgevoerd en de pastorie is aangepast aan de bestaande woningen in de Jacob Catsstraat.

De kerkzaal vraagt vanwege zijn aard om een aangepaste bouwvorm. Om de kerkzaal toch bij de straat - de voorbijganger en de bezoeker - te betrekken heeft de luifel, boven het voorplein, een uitnodigende vorm, welke zich doorzet in het gebouw en uitmondt in de kerkzaal. Deze zaal biedt plaats aan 200 mensen en is uit te breiden met een overloopzaal met nog eens 100 zitplaatsen.

In de kerkzaal wordt in het middenpad de aandacht gericht op een heel slank kruis aangebracht in glas in de achtermuur en op de sacramenten van doop en avondmaal. Heeft de bezoeker eenmaal plaats genomen dan wordt de aandacht voor het Woord opgeëist, de kansel.

Vanuit de ruime hal, waar men het gebouw binnenkomt, zijn alle andere gebruiksruimten gemakkelijk te bereiken.

In een volgend nummer van 'Opbouw' zal meer aandacht worden besteed aan de opening van dit kerkgebouw.

Ned. Geref. Kerk van Zeewolde

Drs. J.B.M. Storms zal op zondag 3 juli a.s. zijn intrede doen in de kerk van Zeewolde.

In de dienst van bevestiging en intrede gaan voor ds. K.T. de Jonge, predikant van Almere en drs. H. de Jong, predikant van Zeist.

De dienst begint om 14.00 uur.

Ned. Geref. Kerk van Langerak

Ds. J. van Atten, predikant van de gemeente Dalfsen, heeft het door de kerkeraad op hem uitgebrachte beroep aanvaard.

Ned. Geref. Kerk van Alkmaar

In de komende vakantieperiode houden de Ned. Geref. Kerk en Chr. Geref. Kerk te Alkmaar 6 weken gezamenlijk dienst.

De data zijn 24 en 31 juli, 7, 14, 21 en 28 augustus.

De morgendiensten worden gehouden in de aula van het bejaardencentrum 'De Dillenburg', Dillenburgstraat 1 te Alkmaar om 9.30 uur.

De middagdiensten worden gehouden in de Ned. Herv. Kerk 'De Terp', Herenweg/hoek Kerklaan te Oudorp. Aanvang van deze diensten is om 15.00 of 17.00 uur.

Voor inlichtingen tel.: 072-611346.

Ned. Geref. Kerken van Gorinchem en Almkerk-Werkendam

Van zondag 10 juli tot en met zondag 7 augustus zal er geen dienst worden gehouden in Gorinchem, maar zullen de kerkdiensten gezamenlijk met de NGK Almkerk-Werkendam worden gehouden in de Ichthuskapel te Sleeuwijk. Aanvangstijd van de diensten is dan 10.00 uur en 18.00 uur.

Uitzondering: op 24 juli begint de middagdienst om 16.30 uur.

Adreswijziging

Mw. H. van der Veen-Holwerda woont met ingang van 14 juni: Louise Henriëttelaan 37, 6713 MG Ede. Tel.: 08380-52295.

Ned. Geref. Kerk van Wapenveld

Het scribaat der kerk berust thans bij: de heer D. Post, H.G.D. Cramerstraat 9, 8191 AW Wapenveld, tel.: 05206-78254.

STAGG organisatie cursussen

STAGG, Stichting voor Ambulante

Geestelijke Gezondheidszorg van de Nederlands Gereformeerde Kerken, organiseert cursussen ter ondersteuning van ambtsdragers, ouders, jeugdleiders, gemeenteleden.

De STAGG is een instelling die o.a. hulp biedt bij individuele problemen, huwelijksproblemen, gezinsproblemen en jeugdzorg. Een van de activiteiten van de STAGG is het organiseren van cursussen, die vooral preventief gericht zijn!

In de cursus voor ambtsdragers wordt onder meer aandacht besteed aan het oefenen van gespreksvoering, het optreden als ambtsdrager, het uitwisselen van ervaring.

In de oudercursus wordt aan ouders/opvoeders ondersteuning geboden bij het omgaan met kinderen en bij de geloofsopvoeding; er wordt bijvoorbeeld meer inzicht gegeven in de eigen houding ten aanzien van kinderen. Ook in andere gevallen is het vaak mogelijk een cursus naar wens te organiseren, bijvoorbeeld het stimuleren van jeugdwerk en leiding geven aan activiteiten in/van en door de gemeente.

De cursus wordt in beginsel geleid door Hermine de Rijk, free-lance medewerkster bij de STAGG.

Wanneer u een cursus wilt organiseren of als u meer informatie wenst kunt u contact opnemen met mw. H.F. Nijland-Meester, Brinkstraat 277, 7541 AP Enschede (tel. 053-316729).

Stichting Zendings Thuisfront Holland

Van genoemde Stichting ontvingen wij de volgende brief:

Beste vrienden van het thuisfront, Het is verheugend om te zien hoe het werk rond de Kliniek 'Tei wa Yesu' zicht ontwikkelt: steeds meer goed opgeleide Kenianen nemen sleutelposities in. We weten dat het de Here is, die hierin onze gebeden verhoort. Immers, toen het medische werk in Muruu gestart werd in 1979 was het doel om het te zijner tijd aan Kenianen over te laten. Gedacht werd aan een overdracht in de jaren '90.

Inmiddels is het 1994. De bestuurlijke leiding van de kliniek is in handen van de 'board of governors', bestaande uit enkele predikanten en andere Kenianen. Hoofd administratie van de kliniek is Jonathan Kiliko; hoofd inkoop medicijnen en andere materialen is Matei Kavulu; er zijn vier Keniase verpleegkundigen werkzaam, een vijfde is nog in opleiding in een ander ziekenhuis. Het preventieve werk in de dorpen is minstens zo belangrijk. Zoals u weet is de laatste jaren veel aandacht besteed aan gezondheidsvoorlichting en -opvoeding. Inmiddels zijn er 24 vrouwen in de eerste fase en 24 in de tweede fase van opleiding. Zij leren een thuisbevalling te begeleiden, risico-zwangerschappen te herkennen en te adviseren over prenatale zorg. Dat zijn dus 48 vrouwen verspreid wonend onder de Akamba-stam. Wat kan er veel lijden voorkomen worden

als zij deze dingen beheersen!

Overigens is ook deze opleiding in handen van Kenianen: Dorothy en Rhoda. Ook voor de cursus 'community-health' is veel belangstelling. In 1993 namen 60 mensen deel. Nu draaien er alweer vier klassen. Deze aandacht voor voorlichting en zorg voor gezondheid breidt zich uit op heel praktische gebieden: lokale productie van muskietennetten, onderzoek naar mogelijke waterbronnen om een pomp te kunnen slaan, een programma om armen te helpen met een geit (voor melk) of een kip (voor eieren), om zo de voeding van kinderen te verbeteren. Overigens is de melkpoeder die Unicef in het gebied verspreidt nog steeds nodig.

De plaatselijke predikanten zijn verantwoordelijk voor de geestelijke verzorging van de bevolking. Zij missen de bijscholing van zendelingen, die sinds een tijdje naar Nairobi overgeplaatst zijn. Preken neigen ertoe oppervlakkiger te worden. In het kader van de kenianisering is het goed te zien, dat zij de behoefte aan scholing zelf aangeven. Laten we blijven bidden voor de Keniase kerk!

Van het thuisfrontbestuur zijn Nelly en Gab Clement een paar weken in Kenia geweest, en hebben natuurlijk een bezoek aan 'Tei wa Yesu' gebracht. Zij hebben er goede herinneringen aan.

Op de foto ziet u Nelly, die Nederlandse kerstliedjes zong, om een vrouw die moest gaan bevallen op haar gemak te stellen. Als je een taal niet beheerst moet je vindingrijk zijn, nietwaar?

Het was de tijd rond Kerst: een paar dagen later vierden zij Kerstfeest in de plaatselijke kerk. Ze schrijft: „Velen staan al te wachten, in prachtige kleurige kleding, zelfs een bruidsjapon, waarom niet, het is kerstfeest. De kerk is versierd met paarse bougainville. Na afloop kreeg buiten onder de boom ieder een maaltijd, door jongelui gekookt.”

Bijgaande foto is na kerktijd gemaakt. We verwachten Greet Rietkerk in Nederland in september. Zij komt dan voor verlof. Het echtpaar Helms uit Apeldoorn (we noemden het al in de vorige brief) gaat haar voor een half jaar vervangen. Maar dat beslaat niet de hele verlof-periode. Laten we blijven bidden om een extra (Keniase) arts in de kliniek, in elk geval om het verlof te dekken.

We zijn blij u een zo positief gestemde brief te kunnen sturen.

Hartelijk dank voor uw voortdurende voorbede en uw financiële steun.

Een vriendelijke groet,
Het Thuisfrontbestuur

Ned. Geref. Kerk van Nijmegen

De kerkeraad heeft een part-time beroep uitgebracht op kandidaat J. van 't Hof te Sliedrecht.

Ned. Geref. Kerk van Culemborg

De kerkeraad deelt mede dat de avonddiensten tijdens de vakantiepe-

riode vervallen. Het betreft de volgende data: 10/7, 17/17, 24/7, 31/7 en 7/8. De morgendiensten om 9.30 uur gaan de hele zomer door. De diensten worden gehouden in de voormalige synagoge aan de Jodenkerkstraat te Culemborg.

Zending op Soemba

Giro 1687238 Hazerswoude-Dorp

Aan de Boekhouders en Penningmeesters van de Ned. Geref. Kerken.

Voor de bovengenoemde Kas is t/m 31 mei ontvangen voor het boekjaar 1994:

van kerken	f 17.145,70
van particulieren	f 5.363,-
Totaal	f 22.508,70
Benodigd was 5/12 x	f 38.333,33
f 92.000,-	
TEKORT OP 1 JUNI	f 15.824,63

Ik hoop, dat u dit berichtje als een aansporing wilt zien om event. reeds gehouden collectes af te dragen en/of na te kijken of uw gemeente de door de Landelijke Vergaderingen erkende verantwoordelijkheid voor Soemba heeft omgezet in voldoende collectes of bijdragen.

Als alle kerken dat zouden doen, zou de gemiddelde bijdrage per Nederlands Gereformeerde ziel f 3,10 per jaar zijn, maar enkele van onze grootste kerken dragen in het geheel niet aan Soemba bij.

Met vriendelijke groet,
J.H. Bosman

Kerkdiensten in Eindhoven

In de vakantieperiode wordt een aantal kerkdiensten van de Christelijke Gereformeerde Kerk en van de Nederlands Gereformeerde Kerk in Eindhoven gecombineerd.

Op 17, 24, 31 juli en 7 augustus worden de morgendiensten gehouden in de Chr. Geref. Kerk, Schootsestraat 47. Op deze zondagen is de middagdienst in de Ned. Geref. Kerk aan het Frederik Hendrikplein.

Alle diensten beginnen 9.30 en 17 uur.

en Pastoraat' zien ook zicht te hebben op vragen en problemen van kerkelijk werkers. Vanuit de *Sector Contractactiviteiten* organiseert de hogeschool korte (en langere) cursussen ten behoeve van predikanten, pastorale werkers, leidinggevend in kerken en kerkelijke organen. Men is hiermee enkele jaren geleden gestart en het blijkt dat dit aanbod uit Ede voorziet in de behoeften die er leven op het kerkelijk erf.

De brochure vermeldt een cursus Pastoraal Agogische Vaardigheden (met Post-HBO-erkenning) die op 16 vrijdagmiddagen wordt gegeven. De cursus Gemeenteopbouw (Management in Kerk en Gemeente) is met name gericht op hen die sturing geven in het kerkelijk werk. Daarnaast zijn er korte cursussen in pastorale gespreksvoe-

ring, in vergadertechnieken en conflictantering. De sector kan ook individuele of groepsbegeleiding geven aan voorgangers, predikanten, pastorale werkers door middel van supervisie en intervisie. Kortom, de brochure biedt een beknopt maar helder overzicht in ondersteuningsmogelijkheden. Dat zal de kerk van vandaag goed doen! Informatie: Postbus 80, 6710 BB Ede. Tel. 08380-39750.

Nederlandse kerkdiensten in Interlaken en Meiringen

Nederlandse Kontaktcommissie Vakantie Kerk Interlaken en Meiringen (Zwitserland)
p/a/ J.C. Oskam, Laarweg 5, 6721 DA Bennekom. Tel.: 08389-14356.
Adres Zwitserland: Läntiweg (am See), Leissigen. Tel.: 036-471054

Rooster Kerkdiensten in het Nederlands in de Schlosskirche te Interlaken. Aanvang 18.00 uur. Juli en augustus 1994.

Datum	Predikant	Woonplaats	Organist
3 juli	Ds. K. den Hartogh	Ringgenberg (Zwitserland)	Dick Verdouw Nunspeet
10 juli	Ds. M.S.F. Kemp	's-Gravenhage	Teke Bijlsma Haarlem
17 juli	Prof.Dr. W. van 't Spijker	Apeldoorn	Teke Bijlsma
24 juli	Drs. J. Alma	Veenendaal	Teke Bijlsma
31 juli	Ds. W. Kalkman	Genderen	Teke Bijlsma
7 augustus	Ds. J. Vis	Meerkerk	Dick Verdouw
14 augustus	Ds. K. den Hartogh (opname E.O.)	Ringgenberg	Herman van Vliet Amersfoort
21 augustus	Drs. C. Blenk	Amsterdam	Dick Verdouw
28 augustus	Ds. K. den Hartogh	Ringgenberg	Dick Verdouw

Woensdag 13 en 27 juli zang- en orgelavond o.l.v. Teke Bijlsma. Aanvang 20.00 uur.

Woensdag 10 augustus zang- en orgelavond o.l.v. Herman van Vliet (opname E.O.). Aanvang 20.00 uur.

Rooster kerkdiensten in het Nederlands in de Sant Michaelskirche, Meiringen. Aanvang 11.00 uur. Juli en augustus 1994.

Datum	Predikant	Woonplaats	Organist
24 juli	Drs. J. Alma	Veenendaal	Teke Bijlsma
31 juli	De heer F. de Vries	Emmen	Teke Bijlsma
7 augustus	Ds. J. Vis	Meerkerk	Dick Verdouw
14 augustus	Ds. K. den Hartogh	Ringgenberg	Dick Verdouw
21 augustus	Ds. C. Blenk	Amsterdam	Dick Verdouw

Woensdag 20 juli zang- en orgelavond o.l.v. Teke Bijlsma. Aanvang 20.00 uur.

De Vijverberg-Felua ondersteunt kader in de kerken

Christelijke hogeschool De Vijverberg-Felua (Ede) laat in een brochure 'Kerk

„Want door genade zijt gij behouden, door het geloof, en dat niet uit uzelf: het is een gave van God.”

Efeziërs 2, vers 8

Voor ons geheel onverwacht is overleden mijn lieve man, onze lieve vader en opa

WILLEM AALBERS

Geboren 23 juni 1926

Overleden 5 juni 1994

Hij leefde vanuit een vast vertrouwen op zijn Hemelse Vader.

Middenmeer: H. Aalbers-Pruim
Castricum: Jacob en Freda
Willem, Jeroen, Elsa, Paulien
Alkmaar: Gonda en Willem
Remco, Pieter

Middenmeer: Dirk
Utrecht: Janita
Amsterdam: Lucia

1775 BJ Middenmeer, 5 juni 1994
Breedstraat 16